

INVENTOINTIRAPORTTI

HANKO

Lappohjan taajaman ranta-alueen asemakaavan suunnittelualueen arkeologinen inventointi

2016

MUSEOVIRASTO

ARKEOLOGISET KENTTÄPALVELUT

John Lagerstedt

Vesa Laulumaa

Arkisto- ja rekisteritiedot

Kunta: Hanko
Alue: Lappohja
Raportin nimi: Hangon Lappohjan taajaman ranta-alueen asemakaavan suunnittelualueen arkeologinen inventointi
Tutkimuksen laji: Arkeologinen inventointi
Keskikoordinaatit P= 6646077, I= 289958 (ETRS-TM35-FIN)
Tutkimuslaitos: Museovirasto/Arkeologiset kenttäpalvelut
Tutkijat: FM John Lagerstedt, FM Vesa Laulumaa
Kenttätöaika: 20.–21.10.2016
Tutkimuksen tilaaja: Sito Oy
Valokuvat:

Alkuperäinen raportti: Museoviraston arkisto, Helsinki
Raportin kopiot: Länsi-Uudenmaan maakuntamuseo, Sito Oy

Tiivistelmä

Museoviraston Arkeologiset kenttäpalvelut inventoi lokakuussa 2016 Hangon Lappohjan asemakaavan suunnittelualueen. Alueelta ei löytynyt muinaismuistolain tarkoittamia kiinteitä muinaisjäännöksiä mutta siellä kartoitettiin noin 70 toisen maailmansodan aikaista linnoituslaitetta, jotka liittyivät 1940–41 Hankoniemellä ja sen ympäristössä sijainneen Neuvostoliiton sotilastukikohdan puolustamiseen.

Tutkittavalla maa-alueella sijaitsee taistelu- ja yhdyshautoja, tuliasemia ja korsuja. Toisen maailmansodan aikaiset linnoitteet lasketaan tällä hetkellä ns. muiksi kulttuuriperintökohteiksi, jotka voidaan suojella kaavassa maankäyttö ja rakennuslain keinoin (132/1999) historiallisesti merkittävänä kulttuuriperintökohteina.

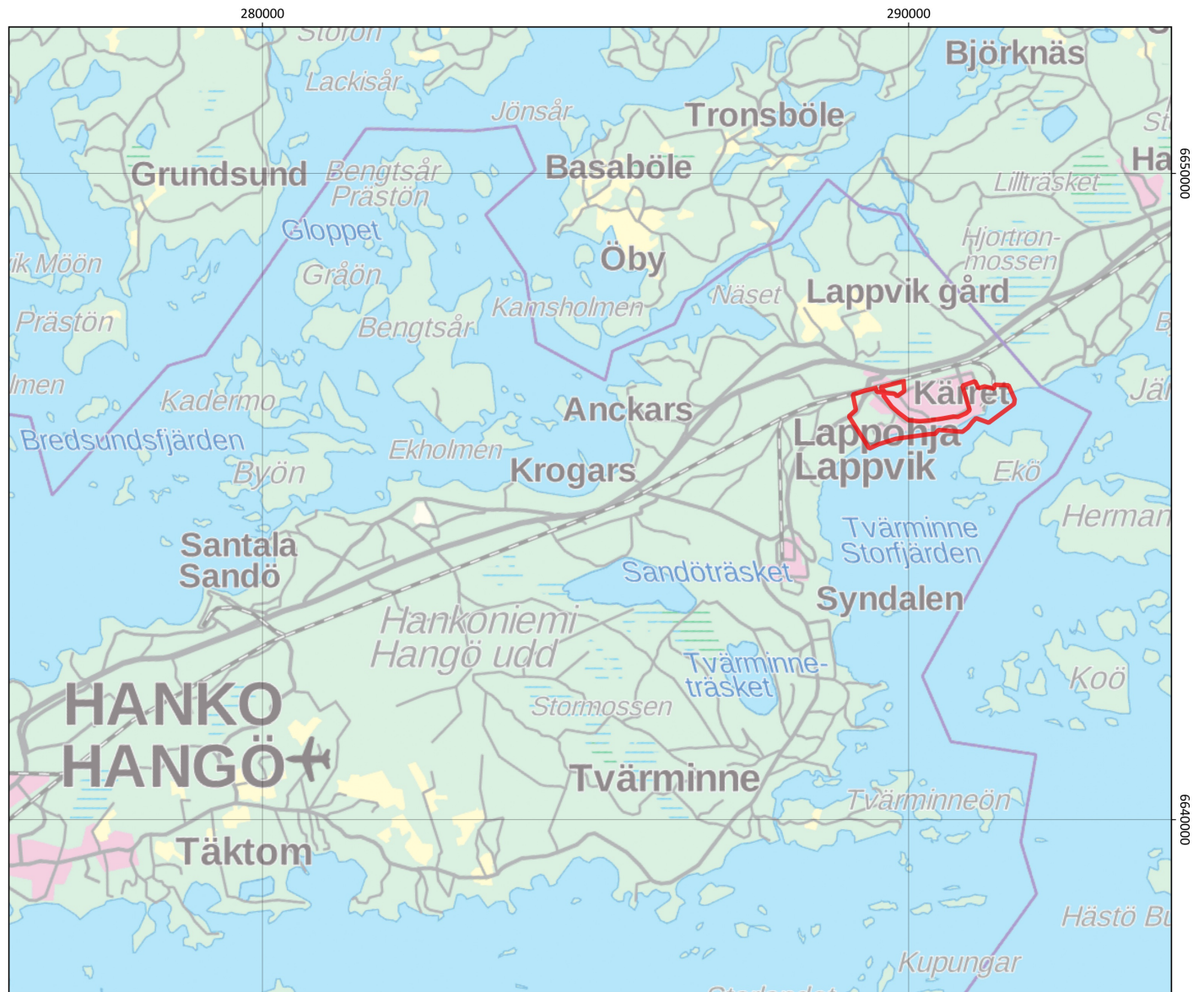
Alueella tehtiin myös arkeologinen vedenalaisinventointi, jonka toteutti ARK-sukellus. Tutkitulta alueelta ei löydetty vedenalaisia kiinteitä muinaisjäännöksiä. Kaavan suunnittelualueella sijaitsee kuitenkin kaksi alle 100 vuotta vanhaa hylkyä, jotka ovat muita kulttuuriperintökohteita.

Sisällysluettelo

Arkisto- ja rekisteritiedot.....	1
Tiivistelmä.....	2
Sisällysluettelo.....	3
Lähestymiskartta	4
Inventointialue ja kohderajaukset.....	5
1 Johdanto	6
2 Tutkittava alue ja sen historiallinen tausta.....	7
2.1 Lappohjan alue	7
2.2 Neuvostoliiton sotilastukikohta Hangossa 1940–1941	11
3 Tutkimushistoria	13
4 Lähdeaineisto ja tutkimusmenetelmä	13
5 Havaintoja tutkimusalueen linnoitteista	15
5.1 Yleistä	15
5.2 Tuliasemat	16
5.2.1 Konekivääri ja pikakivääriasemat	16
5.2.2 Kranaatinheitinasemat	16
5.2.3 Betonibunkkereiden työmaat.....	16
5.3 Yhdys- ja taisteluhaudat	20
5.4 Kaapelikaivannot	20
5.5 Korsut ja ajoneuvokuopat	20
5.6 Ansoitukset.....	21
5.7 Majoitus.....	21
5.7.1 Parakit.....	21
5.7.2 Telttamajoitusalueet	21
6 Lopuksi.....	22
7 Kohdeluettelo	23
8 Lähteet.....	32
LIITE 1 Kuvaluettelo	33
LIITE 2 Karttaluettelo	34
LIITE 3 Kartat.....	35
LIITE 4 Lappohjan asemakaava-alueen arkeologisen vedenalaisinventoinnin raportti	37

LÄHESTYMISKARTTA

Hanko, Lappohja, inventointialue (Lappohjan taajaman ranta-alueiden asemakaava-alue)

Pohjakartta: Maanmittauslaitos 2017.

ETRS-TM35FIN

0 2.5 5 km

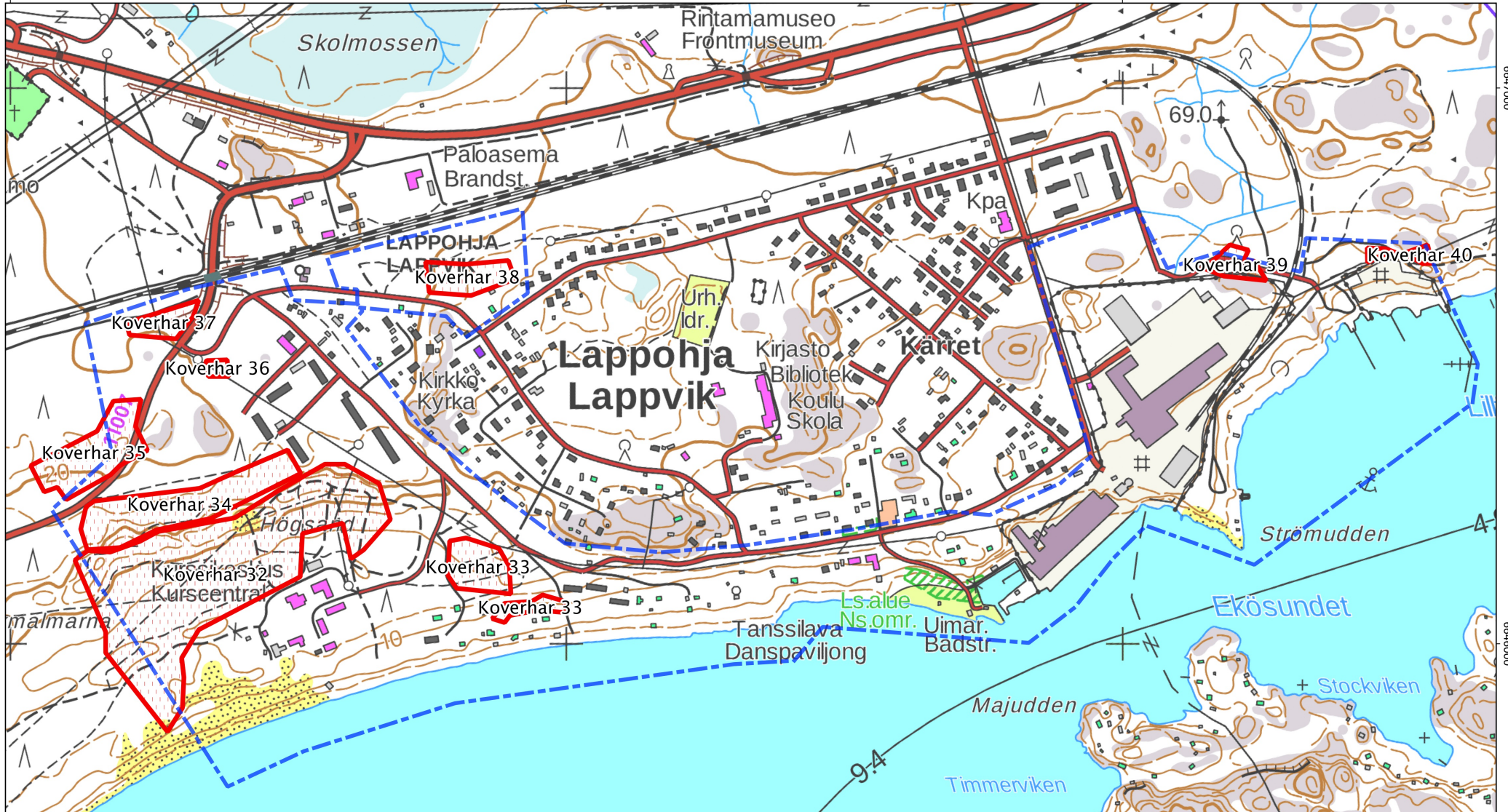
INVENTOINTIALUE JA KOHDERAJAUKSET

Hanko, Lappohjan taajaman ranta-alueiden asemakaava-alue

289000

290000

291000

6647000

6646000

Pohjakartta: Maanmittauslaitos 2017.

ETRS-TM35FIN

Merkkien selitykset:

 Inventointialueen raja (asemakaava-alue)

 Kohderajaus

1 Johdanto

Museoviraston Arkeologiset kenttäpalvelut teki Hangon Lappohjan taajaman ranta-alueiden asemakaavan suunnittelualueen arkeologisen inventoinnin syksyllä 2016. Inventoinnin tilasi Sito Oy. Alueen koko oli noin 117 hehtaaria, josta 50 ha oli vesialuetta. Maa-alueeseen kohdistuneen inventoinnin tutkijoina toimivat FM John Lagerstedt ja FM Vesa Laulumaa. John Lagerstedt vastasi inventoinnin valmistelutöistä, kohteiden kartoittamisesta, sanallisista dokumentoinnista ja loppuraportin laadinnasta. Vesa Laulumaa vastasi kohteiden valokuvaamisesta. Maastossa tutkimuksia tehtiin kahden päivän ajan 20.–21.10.2016.

Tutkimusalueelta ei havaittu muinaismuistolain rauhoittamia kiinteitä muinaisjäännöksiä. Sen sijaan alueelta löydettiin noin 70 toisen maailmansodan aikaista Neuvostoliiton joukkojen tekemää linnoituslaitetta. Toisen maailmansodan aikaiset linnoitteet eivät ole muinaismuistolain rauhoittamia kiinteitä muinaisjäännöksiä vaan ne on luokiteltu muiksi kulttuuriperintökohteiksi, jotka voidaan suojella kaavassa maankäyttö ja rakennuslain keinoin (132/1999) historiallisesti merkittävinä kulttuuriperintökohteina.

Alueella tehtiin myös arkeologinen vedenalaisinventointi 8.10 ja 5.12.2016. Sen toteutti ARK-sukellus Arkeologisten kenttäpalveluiden alihankkijana. Vedenalaisen tutkimuksen johtajana toimi FM Rami Kokko ja apulaistutkijana HuK Aki Leinonen. Tutkitulta alueelta ei löydetty vedenalaisia kiinteitä muinaisjäännöksiä. Kaava-alueella sijaitsee kuitenkin kaksi alle 100 vuotta vanhaa hylkyä, jotka ovat muita kulttuuriperintökohteita. Vedenalaisen tutkimuksen inventointikertomus on tämän raportin liitteessä 4.

Inventoinnissa käytetty koordinaattijärjestelmä on ETRS-TM35FIN.

Helsingissä 12.1.2017

John Lagerstedt
Tutkija, FM

2 Tutkittava alue ja sen historiallinen tausta

2.1 Lappohjan alue

Inventoinnissa tutkittiin Lappohjan asemakaavan suunnittelualueen maa-alueet, joiden laajuus oli 67 hehtaaria. Alue sijaitsee Lappohjan taajamassa, Hanko–Hyvinkää rautatien eteläpuolella. Lähimmät tunnetut muinaisjäännökset sijaitsevat noin kolmen kilometrin etäisyydellä tutkimusalueen keskipisteestä. Luoteessa on Raaseporin Stagsundetin veden alla olevat sillan jäännökset, jotka saattavat olla peräisin 1700-luvun alkupuolelta (muinaisjäännösrekisteritunnus 835010049). Idässä sijaitsevat Raaseporin Järnön saaren ajoittamattomat kivilatomukset ja röykkiöt (835010060, 835010054, 835010057). Lounaassa ovat Nicklundskärret’in ajoittamattomat röykkiöt (1000014050).

Tutkimusalue on suurimmaksi osaksi hiekkapohjaista kangasmetsää, jonka valtapuuna on mänty. Lappohjan aseman läheisyydessä maasto on hieman kosteampaa, jonka metsä on tiheämpää ja kasvaa runsaammin lehtipuita. Huomattavana topografisena seikkana erottuu tutkimusalueen länsiosan maastossa Lappvikmalmarnan kohdalta itä–länsi –suuntainen hiekkamaasta muodostunut harjanne, joka nousee pohjoiselta sivultaan, paikoin jyrkästikin, korkeimmillaan 25 m merenpinnan yläpuolelle. Lappohjan taajaman kohdalla rantatöyräs on 12–15 metriä merenpinnan yläpuolella. Tutkimusalueen itäpäässä maastossa on enemmän avokallioita ja kivikkoa.

Lappvik-niminen kylä sijaitsi tutkimusalueen ulkopuolella, Hankoniemen pohjoisrannalla, nykyisen Lappvik gårdin seuduilla.¹ Inventointialueen lounaisosassa on sijainnut Högsandin parantola. Parantola, avattiin vuonna 1901. Siellä hoidettiin ”risatautisia” eli imusolmuke- ja niveltuberkuloosia sairastavia lapsia. Parantolarakennus tuhoutui Neuvostoliiton Hangon tukikohdan aikana 1940–41.² Parantola on merkitty senaatin karttaan joka perustuu vuoden 1872 mittaukseen. Karttaan on kuitenkin myöhemmin tehty uudempia merkintöjä. vaikuttaakin siltä, että teksti ”Högsand sanatorium” on merkitty kartalle myöhemmin, koska se on kirjoitettu erilaisilla kirjasimilla ja tummemmalla värillä kuin muut paikannimet. Kartassa näkyy myös muutamia rakennuksia ranta-alueella.³ Nykyisin niiden kohdalla on osittain uusia rakennuksia eikä vanhojen rakennusten jäännöksistä näkynyt merkkejä maastossa (kuva 1).

Inventointialueen pohjoispuolella sijaitseva Hanko–Hyvinkää rautatie valmistui 1873. Siitä haarautui pistoraide Lappohjan aseman länsipuolella, joka johti rantaan nykyisen Strömuddin kahdalla sijainneelle lastauspaikalle (Lappviks lastageplats)(kuva 1).⁴ Nykyisin tämä rata on purettu ja se erottuu osin rantatöyrään yläreunalla hiekkapohjaisena puuttomana linjana, jossa on vanhoina aidantolppina rautatiekiskon kappaleita. Vuoden 1952 peruskartassa näkyy, että pistoraide on jo purettu miltei koko matkaltaan mutta sen pohjoispäässä on rataa vielä 200 m jäljellä nykyisen Satamatien kohdalla.

¹ Rassborgz Lähnn Teenala Sochnn [Lappvik]. (MHA B 1a 14-15). Maanmittaushallituksen uudistusarkisto, maakirjakartat. KA; Senaatin kartta. Lehti IV/21. KA.

² Forsius 2002.

³ Senaatin kartat. Lehdet III/21 ja IV/21. 1872. KA.

⁴ Senaatin kartat. Lehdet III 21 ja IV 21. 1872. KA.

Entisen Rautaruukin tehtaan alueelle, Lappohjan aseman itäpuolelta haarautuva pistoraide, joka on nykyäänkin käytössä, on valmistunut huomattavasti myöhemmin kuin edellä mainittu rata. Vuoden 1990 karttaan uusi, Rautaruukille johtava ratalinja on merkitty vasta ajantasaistustietona.⁵

Lappohjan alue kuului välirauhan 1940–41 aikana Neuvostoliitolle vuokrattuun Hangon sotilastukikohtaan (kuva 2). Sen joukot rakensivat tukikohdan puolustamista varten voimakkaat linnoitteet (kuva 3). Lappohjan alueella sijaitsi lisäksi laaja parakkialue, jonka rakennukset purettiin kuitenkin sodan sytyttyä ja puurakenteet käytettiin uusien linnoitteiden vahvistamiseen.⁶

Neuvostoliiton vuokra-alueen ja Suomen välinen valtakunnan raja kulki Lappohjan itäpuolella pienvenesatamasta Draksvikenin lahdelle. Suomalaiset olivat linnoittaneet tukikohdan vastaisen rajan omalta puoleltaan kenttälinoitteilla.

Alueella käytiin taisteluita jatkosodan aikana 1941. Yöllä 30.6. tekivät suomalaiset väkivaltaisen tiedusteluyrityksen Lappohjan asemalta kaakon suuntaan vahvennetulla komppaniolla. Joukot onnistuivat etenemään pisimmillään piikkilankaesteiden läpi noin 600 metrin matkan, joka päättyi keskelle miinakenttää. Kaatuneita tai kadonneita suomalaisia oli 12 ja haavoittuneita 13 miestä.⁷ Suomalaiset yrittivät vielä oikaista rintamalinjaa Lappohjassa 8.7., koska joukkojen etäisyys Neuvostoliiton joukkojen asemiin oli niin pitkä ettei niihin pystytty vaikuttamaan tehokkaasti tulella. Suomalaiset joukot joutuivat vähäisen etenemisen jälkeen vetäytymään takaisin omalle puolelle rajalinjaa, jonka tasalle suomalaisten etulinja jäi 2.12.1941 asti, jolloin Neuvostoliiton joukot vetäytyivät Hangosta.⁸

⁵ Peruskarttalehti 2011 12 Lappvik vuosilta 1952, 1966, 1982, 1990.

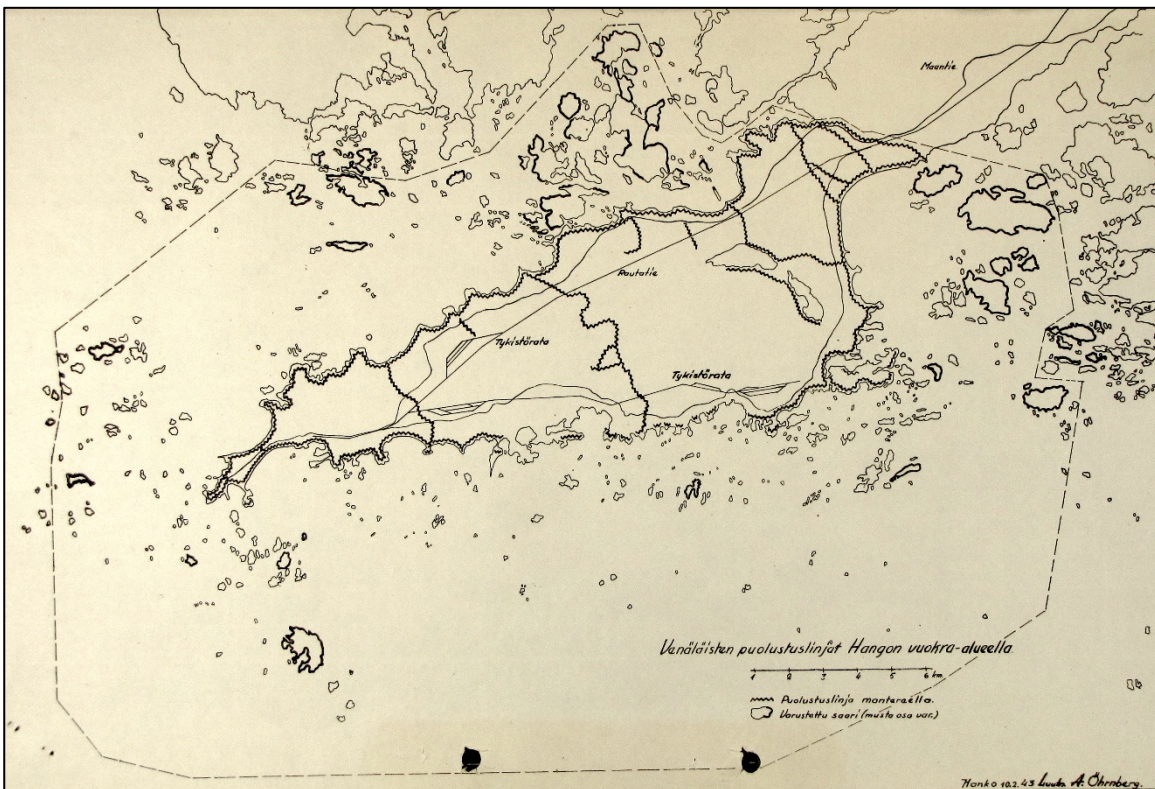
⁶ Silvast 1985, 89.

⁷ Sjögren 2011, 106–107; ks. myös Lappalainen 1987, 90–91.

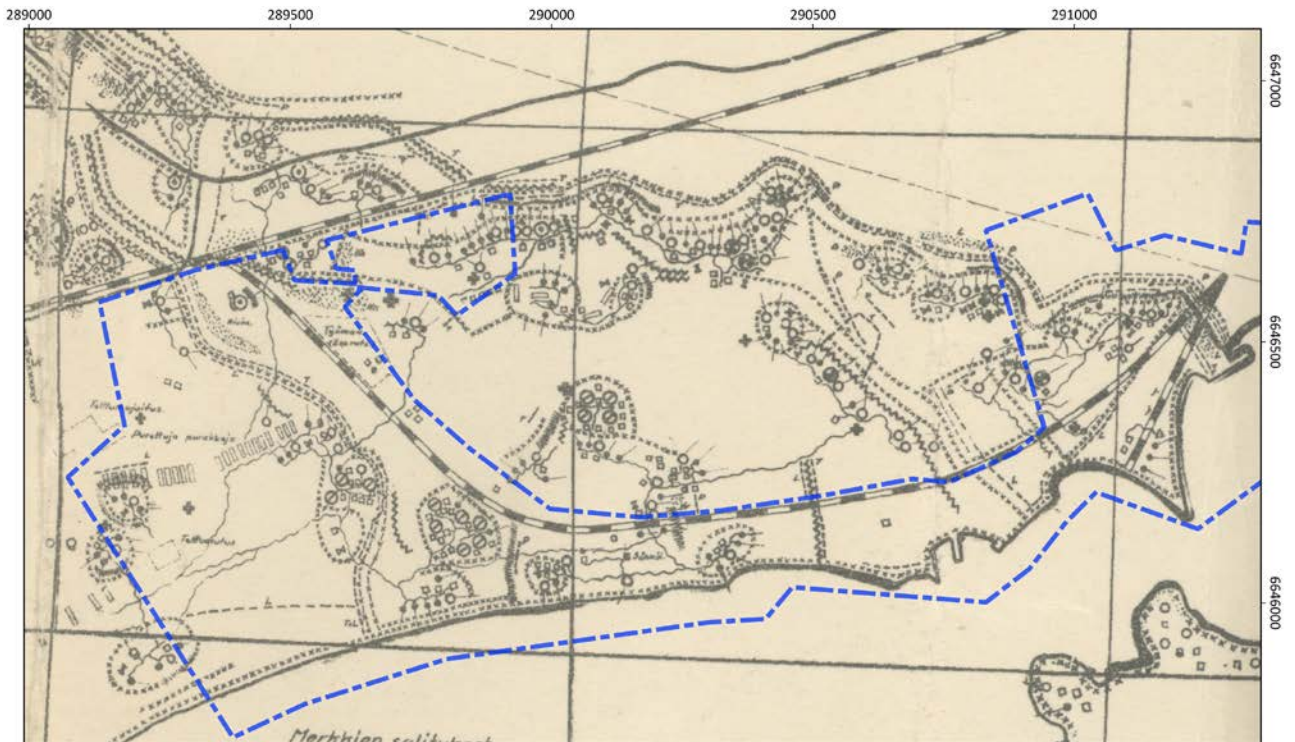
⁸ Lappalainen 1987, 94–95.

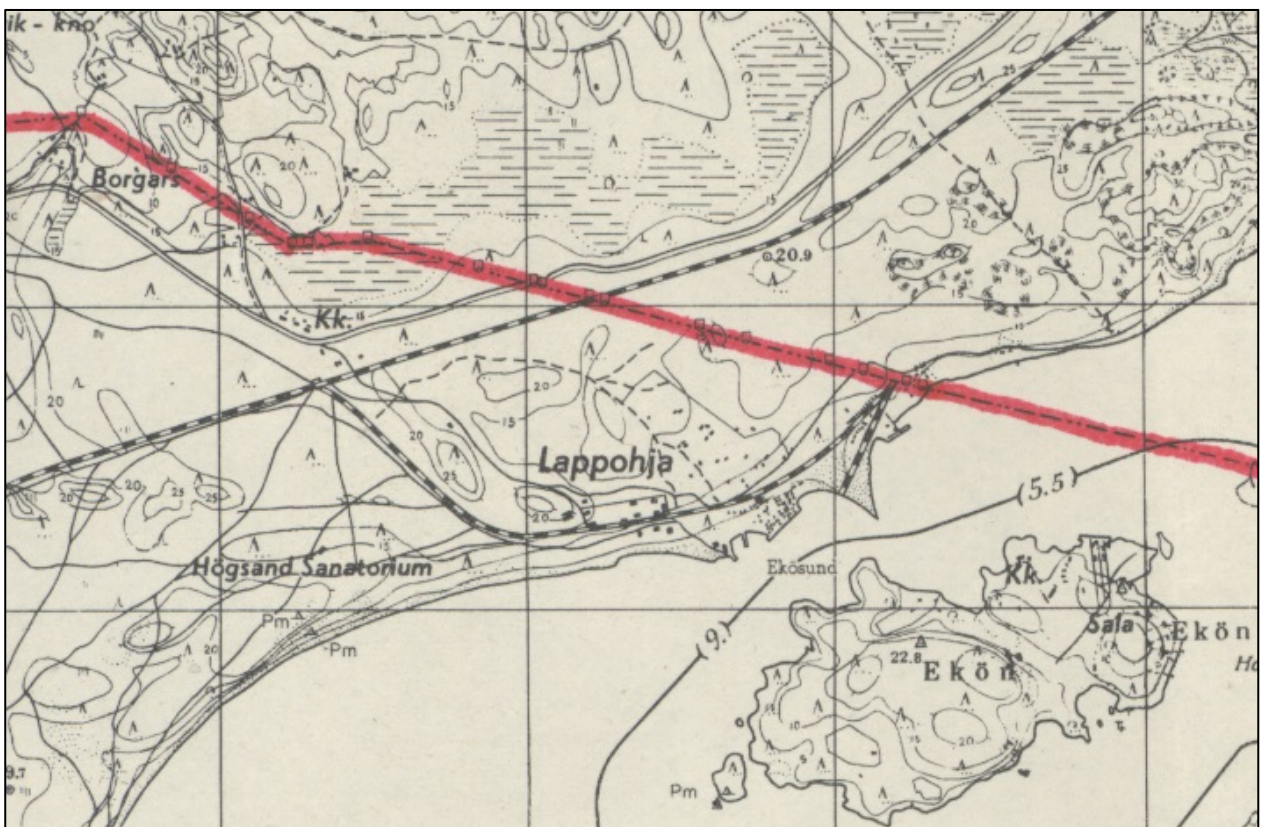
Kuva 1. Hangon Lappohjan alue 1872 mitatussa kartassa. Karttaan on tehty myöhemmin uusia merkintöjä, mm. Lappohjaan johtava rata on piirretty pohjakartan korkeuskäyrien päälle. Osa senaatin kartaston lehdistä III/21 ja IV/21. Kansallisarkisto.

Kuva 2. Neuvostoliiton Hangon tukikohdan rajat ja puolustuslinjat. Piirros: A. Öhrnberg, 1943. T 22005/1a. Kansallisarkisto.

Kuva 3. Suomalaiset kartoittivat Neuvostoliiton joukkojen rakentamat linnoitteet jatkosodan aikana. Kuvan päivämätön kartta on mahdollisesti vuodelta 1942 tai -43. Karttaan on lisätty Lappohjan asemakaavan suunnittelualueen rajaus sekä likimääräinen koordinaatisto ETRS-TM35FIN järjestelmässä. Kartta: T22005/1a. Kansallisarkisto.

Kuva 4. Lappohjan alue vuoden 1941 merikartassa. Tukikohdan raja on vahvennettu punaisella. T22005/1a. Kansallisarkisto.

2.2 Neuvostoliiton sotilastukikohta Hangossa 1940–1941

Hankoon kohdistunut sotilaallinen mielenkiinto alkoi jo 1700-luvulla, jolloin ruotsalaiset vuosisadan lopulla linnoittivat mm. Hankoniemen kärjessä olevia saaria. Krimin sodan aikana 1853–1856 Hangon ja Tammisaaren seutuja varustettiin tykkipattereihin torjumaan englantilais-ranskalaisen laivaston hyökkäyksiä. Ensimmäisen maailmansodan aikana Hangon saaristoon rakennettiin rannikkotykkipattereita ja Hankoniemen mannerosalle tehtiin kenttälinnoitteita. Suomen rannikkotykkistolinnakkeita on ollut alueella itsenäisyyden alusta lähtien.

Talvisodan jälkeen 1940 solmitussa Neuvostoliiton ja Suomen välisessä Moskovan rauhansopimuksessa Suomi veloitettiin vuokraamaan osa Hankoniemestä ja sitä ympäröivästä saaristosta Neuvostoliitolle sotilastukikohdaksi seuraavaksi 30 vuodeksi. Sotilastukikohdaksi vaadittu 115 neliökilometrin kokoinen alue evakuoitiin alle kymmenessä päivässä. Alue luovutettiin Neuvostoliitolle 22.3.1940.

Tukikohdan tarkoituksena oli turvata Neuvostoliiton Suomenlahden poikki, Hangon ja Osmusaaren välille laskeman merimiinoitteen pohjoispää. Miinoitetta puolustettiin rannikkopuolustuksen linnoitetun sektorin rannikkotykeillä. Neuvostoliiton merisotilaalliseen tukikohtaan sijoitettiin sen olemassaolon aikana järeä kolmen 305 mm:n tykein varustettu rautatiepatteri, jonka ampumapaikat sijaitsivat tykkirataapuhalla Hankoniemen eteläpuolella Täcktomin ja Tvärminnen alueilla. Tämän lisäksi oli Hanko-Pohjoisessa neljällä 180 mm:n tykeillä varustettu rautatiepatteri. Meren puolelta tapahtuvia hyökkäyksiä varten rakennettiin saaristoon ja mantereen ranta-alueille rannikkotykkipattereita sekä jalkaväen tuliasemia. Tukikohdan ilmapuolustusta varten oli ilmatorjuntatykeille ja -konekivääreille valmistettu runsaasti linnoitettuja asemia. Lisäksi Täcktomiin rakennettiin sotilaslentokenttä.⁹

Maan puolelta kohdistuvaa hyökkäystä varten Hankoniemen poikki rakennettiin kolme puolustuslinjaa (kuva 2). Varustusten etulinja kulki rajan pinnassa Dragsvikin lahdesta Lappohjan satamaan. Varsinainen ensimmäinen puolustuslinja alkoi Dragsvikin lahdesta ja kulki niemen poikki Koverhariin. Tälle linjalle oli Neuvostoliiton joukkojen tarkoitus vetäytyä suomalaisten hyökätessä. Lappohjan inventoitava asemakaava-alue kuului etulinjaan. Toinen puolustuslinja sijaitsi Santalan ja Syndalenin välissä. Dynamiittitehtaan ja Täcktomin alueen poikki kulki murrettu panssarivaunuestelinja, jota ei kuitenkaan linnoitettu tuliasemin. Kolmas ja samalla takimmainen puolustuslinja kulki Hangon kaupungin itäreunaa pitkin Hanko-Pohjoisesta päättyen etelässä Tallholmin luokse. Tähän puolustuslinjaan oli tarkoitus turvautua, mikäli tukikohta olisi jouduttu evakuoimaan taistelutilanteessa.¹⁰

Suomalaiset linnoittivat oman puolensa rajasta. Lappohjaan rakennettiin kenttälinnoitteita ja varsinainen pääpuolustuslinja, kesto- ja keuhkolinnoitettu Harparskoglinja oli sijoitettu rajasta 4–5 kilometrin etäisyydelle itään päin.

Sodan uhan kasvaessa keväällä 1941 Neuvostoliiton joukot tehostivat linnoitteiden rakentamista varsinkin Hankoniemen manneralueella. Koverharin ja Lappohjan alueelle aikaisemmin rakennettuja sotaväen parakeja purettiin ja niistä saatu materiaali käytettiin linnoitteiden vahvistamiseen.¹¹

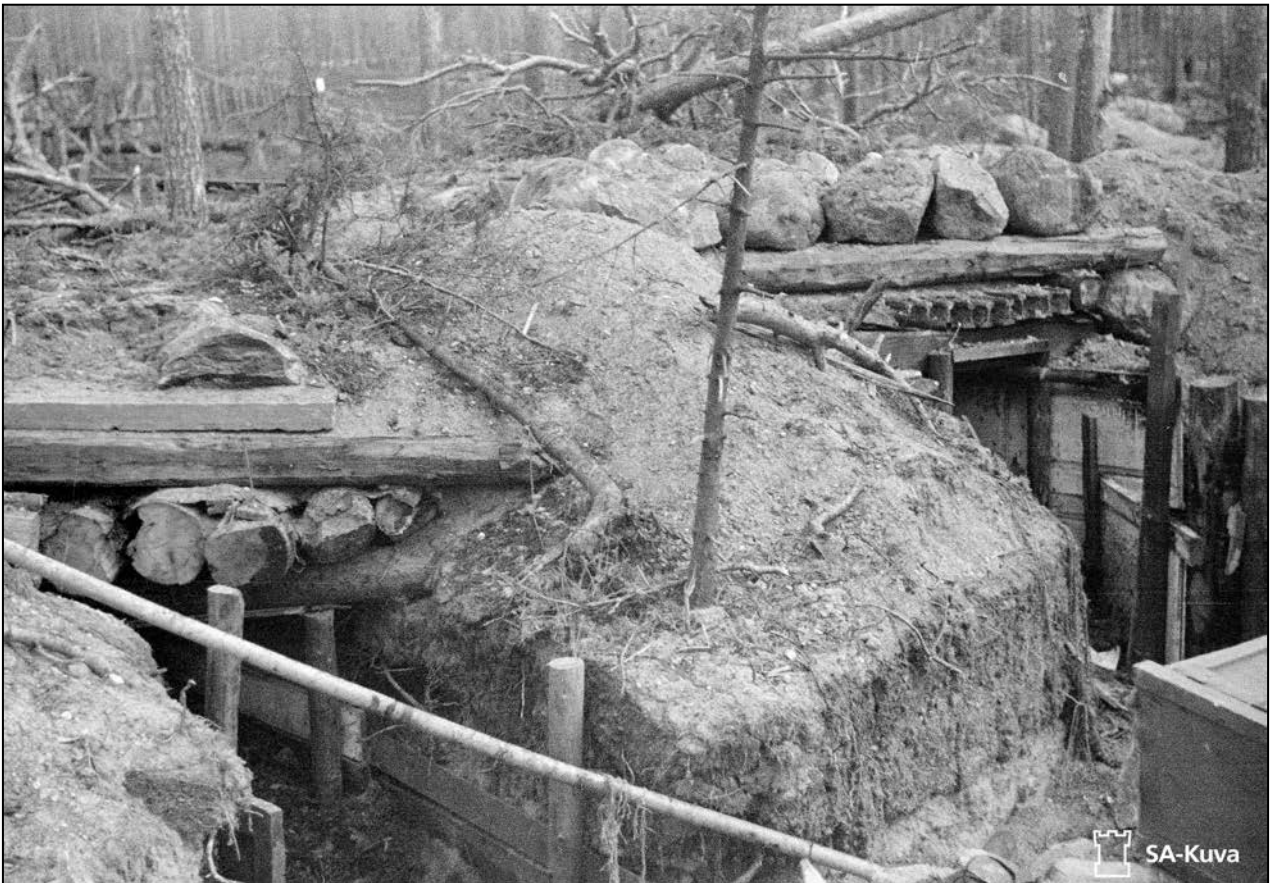
⁹ Venäläisten puolustuslaitteet Hangon vuokra-alueella. T22005/1a. KA; Silvast 1985, passim.

¹⁰ Silvast 1985, 82-95.

¹¹ Silvast 1985, 89.

Sotatoimet käynnistyivät Neuvostoliiton ja Suomen välillä 23.6.1941. Ankarimmat taistelut käytiin Hankoniemen ympäristössä sijaitsevilla saarilla. Manneralueella varsinainen taistelutoiminta oli asemasotaa, johon liittyi partiointia ja tykistökeskityksiä. Lappohjan alueella tehtiin väkivaltaisia tiedusteluja sekä rintamalinjan oikaisuyritys. Suomalainen tykistö tulitti vuokra-alueita sodan aikana päivittäin. Tilastojen mukaan Hangon tukikohtaan ammuttiin 280 000 laukausta, joista tykistön osuus oli 180 500 ja kranaatinheittimistön 43 500.¹²

Neuvostoliiton joukot vetäytyivät merikuljetuksilla Hangosta loppusyksystä 1941. Tykistötulen loputtua 2.12. Suomen joukot, jotka muodostuivat manneralueella suurimmaksi osaksi ruotsalaisista vapaaehtoisista, havaitsivat Neuvostoliiton asemat tyhjiksi. Tukikohta oli kuitenkin raskaasti miinoitettu ja ansoitettu. Pioneerit raivasivat kulkuväylät miinoista ja muista räjähteistä ja joukot etenivät Hangon kaupunkiin.

Kuva 5. Neuvostoliiton kenttälinoitteita Lappohjan aseman seudulla. Kuva: 87058. Pentti Nikulainen. Sa-kuva-arkisto.

¹² Lappalainen 1987, 161-162.

3 Tutkimushistoria

Hangon kuntainventoinnissa 2005 ei tutkimusalueelta havaittu kiinteitä muinaisjäänöksiä.¹³

Tutkimusalueella sijaitsevia linnoitteita on tutkittu sekä sotilaallisista että kulttuuriperinnön näkökulmista. Jatkosodan aikana Neuvostoliiton joukkojen vetäytyttyä Hangosta joulukuun alussa 1941 alkoivat runsaat lumisateet ja alueen linnoituslaitteet peittyivät paksujen nietosten alle. Pioneerit pystyivät tutkimaan ja raivaamaan tukikohdan linnoitteita tarkemmin vasta keväällä 1942. Alue kartoitettiin, puolustuslaitteet kuvailtiin sanallisesti ja niistä laadittiin piirroksia. Linnoitteita on piirtänyt ja valokuvannut erityisesti luutnantti Alarik Öhrnberg.¹⁴ Puolustusvoimien Kuvakeskuksen tuottamasta SA-kuva-arkiston verkkotietokannasta löytyy useita sota-aikana otettuja valokuvia tukikohdan linnoitteista.¹⁵

Hangon museo selvitti Hangon toisen maailmansodan aikaisten neuvostoliittolaisten linnoituslaitteiden tilaa 1985. Tutkimuksen teki VTM Pekka Silvast. Tutkimuksessa luotiin kokonaiskuva Hangon tukikohdasta, linnoitteiden pääpiirteistä, sijaintipaikoista ja niiden sen hetkisestä kunnosta. Tutkimuksen tuloksista koottiin Hangon linnoitusmuseoon näyttely ja raporttina julkaistiin kirja: *Hankoniemi 1940–1941*.¹⁶ Hangon tukikohtaa käsittelee myös Maanpuolustuskorkeakoulun julkaisu vuodelta 2011: Hanko toisessa maailmansodassa.¹⁷

Museoviraston rakennushistorian osaston tutkija John Lagerstedt inventoi suunnitellun Koverharin tuulipuistoalueen linnoitteet 2009. Sen jälkeen on eri puolilla Hangon entistä tukikohtaa tehty pienten, erillisten asemakaava-alueiden inventointeja, joilta on löydetty toisen maailmansodan aikaisia linnoitteita. Tutkimuksia ovat tehneet Museoviraston Arkeologisten kenttäpalveluiden arkeologit John Lagerstedt, Vesa Laulumaa ja Petro Pesonen sekä Mikroliitti Oy:n Timo Jussila, Ville Laakso, Johanna Rahtola, Johanna Stenberg ja Jasse Tiilikkala.

4 Lähdeaineisto ja tutkimusmenetelmä

Alueen asutushistoriaa ja linnoittamista selvitettiin käymällä läpi seuraavia tutkimusalueita esittäviä karttoja:

Maanmittauslaitoksen maakirjakartta Lappvikin kylästä Rassborgz Lähnn Teenala Sochnn [Lappvik]. Päiväämätön.

Senaatin kartaston 1:21 000 karttalehdet nro III 21 ja IV 21 vuodelta 1872

Hankoniemen merikartta 1:50 000 vuodelta 1941 (laadittu 1:20 000 topografikartoista)

Peitepiirros venäläisten puolustuslaitteista Hangon vuokra-alueella 1:20 000, (1942?)

Peruskartta 20 1112 Lappvik 1:20 000 vuodelta 1952

¹³ Seppälä 2005. MV

¹⁴ Hangon ryhmän toimintakertomuksia ja historiaa. T 17770/2-3. KA.

¹⁵ <http://sa-kuva.fi>.

¹⁶ Silvast 1985, 7.

¹⁷ Uitto & Geust 2011.

Linnoittamiseen ja sotatapahtumiin paneuduttiin tutkimalla Kansallisarkistossa säilytettävää Hangon ryhmän toimintakertomusten kokoelmaa. Linnoituslaitteiden alkuperäisen asun hahmottamisen ja kohteiden tunnistamisen helpottamiseksi tutkittiin lisäksi SA-kuva-arkiston valokuvakokoelmia Hangon tukikohdan alueelta sekä A. Öhrnbergin jatkosodan aikaisia piirroksia linnoitteista.

Inventointialueelta laserkeilauksella syntyneitä Maanmittauslaitoksen kahden metrin korkeusmallia analysointiin vinovalovarjostetuista rasterikuvista.

Maastotutkimuksessa tutkittiin kaikki asiakirjoihin merkityt linnoitekohteet sekä laserkeilausaineistossa esiintyvät anomaliat. Lisäksi maastossa tarkastettiin myös sellaisia alueita, joiden kohdalla kartassa ei ollut merkintää linnoitteista tai laserkeilausaineistossa ei erottunut anomaliaita. Kohteiden paikkatieto määriteltiin GPS-paikantimella (Garmin GPSmap 62s, paikannustarkkuus ± 5 m). Kohteista tehtiin kirjalliset kuvaukset ja sen lisäksi niistä otettiin digitaalisia valokuvia. Maastotutkimukset tehtiin lokakuussa, jolloin havaintomahdollisuudet olivat erinomaiset.

Valokuvat on arkistoitu Museoviraston Musketti-tietokantaan numeroilla AKDG5038:1–4, AKDG5039:1, AKDG5040:1–4, AKDG 5041:1–2 ja AKDG5042:1.

Inventoinnissa käytetty koordinaattijärjestelmä on ETRS-TM35FIN.

Kuva 6. Sodan jälkiä Lappohjassa. Kuva: 71124. Niilo Helander. Sa-kuva-arkisto.

5 Havaintoja tutkimusalueen linnoitteista

5.1 Yleistä

Inventointialueen Neuvostoliiton rakentamat linnoitteet kuuluvat Hangon sotilastukikohdan maarintaman rajan pinnassa olleisiin etulinjan asemiin sekä osin varsinaiseen ensimmäiseen puolustuslinjaan.

Inventointialueella etummaisiet piikkilankaesteet ja miinoitteet sijaitsivat yleensä noin 20–150 metrin päässä tukikohdan ja Suomen välisestä rajasta. Niiden taustalla olivat kenttälinoitetut taisteluhaudat tuliasemat ja suojat.

Hangon manneralueen puolustuslinjojen tukikohdat muodostuvat katetuista konekivääriasemista, joskus myös panssaritorjuntatykin asemista, joiden ympärille on ryhmitetty joukko pienempiä tähytys- ja tuliasemia, jotka ovat olleet pääosin katettuja. Näiden aseistuksena on ollut sekä konekivääreitä että pikakivääreitä. Tukikohdassa voi olla myös taisteluhautaosioita, jotka ovat olleet katettuja. Tuliasemien lisäksi tukikohdissa on majoitukseen tai varastoiksi tarkoitettuja korsuja sekä ajoneuvojen suojaksi tehtyjä kuoppia. Kaikki katetut rakenteet ovat nykyään sortuneet tai tuhottu. Konekivääriasemien edessä on usein panssarivaunun kaivantoeste ja tukikohdat ovat olleet ympäröitynä piikkilangalla, miinoitteilla ja ansakuopilla. Tukikohtien edessä on toisinaan ollut myös paalutuksista muodostuvia panssariesteitä. Inventoinnissa ei löydetty enää jälkiä piikkilanka- tai paalusteistä. Useat tukikohdista on yhdistetty toisiinsa yhdyshautoilla ja puhelinkaapeleilla.¹⁸

Lappohjan alueella on havaittavissa, että linnoitteita on rakennettu useassa eri vaiheessa. Vaikuttaa siltä, että Lappvikmalmarnan ympäristössä olevat parakki- ja telttamajoitusalueet ovat ensimmäistä vaihetta. Toisessa vaiheessa on rakennettu sodan uhatessa tai sen sytyttyä uusia tuliasemia ja taisteluhautoja samalla kun parakit on purettu. Viimeisessä vaiheessa ryhdyttiin rakentamaan uusia betonibunkkereita linjalle Lappohja–Lappvikmalmarna–Kallkärr–Krogarsviken. Betonibunkkereiden rakentaminen jäi keskeneräiseksi. Ainoastaan kookkaat perustuskuopat kaivettiin ja valokuvien perusteella vähäisiä pohjan ja viemärijärjestelmän rakenteita ehdittiin valaa betonista.¹⁹ Tutkimusalueelta löytyi kaksi betonibunkkereille tarkoitettua pohjakuoppaa, joissa ei havaittu betonirakenteita.

Tutkimusalueen itäpäässä pienvenesatamaan johtavan Matruusintien kummaltakin puolelta löytyi rakenteensa perusteella Neuvostoliiton joukkojen linnoittamia asemia, jotka sijaitsevat vanhan rajalinjan Suomen puoleisella alueella ja ovat todennäköisesti vasta sodan aikana rakennettuja. Pienvenesataman pohjoispuolelta löytyi kaksi tuliasemaa, korsu ja matalaa ryömintähautaa, jotka ovat sijaintinsa ja rakenteidensa perusteella suomalaisten tekemiä. Hankonimentien pohjoispuolella sijaitsevan Rintamamuseon alueella on suomalaisten rakentamia kenttälinoitteita, jotka jatkuvat rajalinjan yli Neuvostoliiton tukikohdan puolellem. Suomalaisten etulinjan tulipesäkkeiden etäisyys on vain 50 m Neuvostoliiton joukkojen rakentamasta ulommaisesta panssarivaunun kaivantoesteestä.

¹⁸ Hangon tukikohdan linnoituslaitteista. T 22005/1a. KA; Venäläisten puolustuslaitteet Hangon vuokra-alueella. T22005/1a. KA; Valokuvat linnoitteista. SA-kuva-arkisto.

¹⁹ Valokuvat 114156 ja 114161. Sa-kuva-arkisto.

5.2 Tuliasemat

5.2.1 Konekivääri ja pikakivääriasemat

Katetut konekivääriasemat on rakennettu siten, että aseman seiniä tukevan kaksinkertaisen hirsikehikon välitila on täytetty kivillä ja rakenteen ulkopinnat peitetty maalla. Katon on muodostanut kaksin- tai kolminkertainen hirsikerros, joka on peitetty kivillä tai maalla (kuva 6). Sisätilat koostuvat useimmissa tapauksissa kahdesta huoneesta, joista toinen on ampumakammio ja toinen nk. etuhuone, jota on voitu käyttää myös majoitukseen (kuva 7). Konekivääriaseman ovina on käytetty sinkkipellillä päällystettyjä lankkuovia, mutta arkistolähteet mainitsevat myös teräsovia. Huoneet ovat olleet 2 x 2 – 3 x 3 metrin kokoisia. Nykyisin sisätilat hahmottuvat puurakenteiden poistamisen jälkeen keskimäärin 5 x 7 m kokoisina kuoppina, joiden pohjalla on kiviä ja maata. Ulkomuodoltaan asemat ovat pyöreähköjä kumpuja, joiden halkaisija on kokonaisuudessaan 10–15 m.

Ampuma-aukoissa on ollut peltivahvikkeita, joiden ruostuneita jäännöksiä löytyy vielä joistakin asemista. Ampuma-aukon yläpuolella on ollut puukehikkoon kiinnitetty metalliverkko, joka on voitu laskea ampuma-aukon eteen suojaksi käsikranaatteja vastaan. Konekivääriasemassa on voinut olla useampia ampuma-aukkoja. Arkistotietojen mukaan konekivääriasemien seinissä on lisäksi ollut pienempiä aukkoja kivääriä tai pikakivääriä varten. Tällaisia rakenteita ei enää pystytty havaitsemaan asemien raunioista. Katetun konekivääriaseman yhteyteen, sen kylkeen on usein tehty katettu tähystysasema, johon on päässyt katettua käytävää pitkin konekivääriaseman takaa. Nykyisin näitä tähystysasemia on vaikea erottaa ympäristössä olevista pikakivääriasemista. Katettujen konekivääriasemien läheisyydessä on usein avonaisia vaihtoasemia konekivääreille.²⁰

Muutama metri ampuma-aukon etupuolelle on toisinaan kaivettu n. 2 x 4 m kokoinen estehauta, jonka syvyys on nykyisin keskimäärin 0,3 m. Estehaudat oli aikanaan varustettu piikkilankaverkoilla tai terävillä paaluilla, joista ei nykyään enää löydy jälkiä. Samaten ampuma-aukkojen edessä sijainneista metallilangasta tehdyistä kompastusesteistä ei löydetty enää jäännöksiä.²¹

5.2.2 Kranaatinheitinasemat

Kranaatinheitimet ovat olleet suorakulmion muotoisissa avoasemissa, joiden kummallakin sivulla on ollut suojatilat. Tuliasemat sijoitettiin maastoon joko suoraan linjaan tai ryhmiä. Kranaatinheitimien asemat ovat ainakin joissakin paikoissa olleet peitettyinä siirrettävillä puukatteilla (kuvat 8 ja 9). Kohteessa Koverhar 33 on sotilaskarttaan merkityn kranaatinheitinpatterin kohdalla maastossa suorakulmaisia kuoppia joiden keskimääräinen koko on 5 x 5 m ja syvyys 1 m.

5.2.3 Betonibunkkereiden työmaat

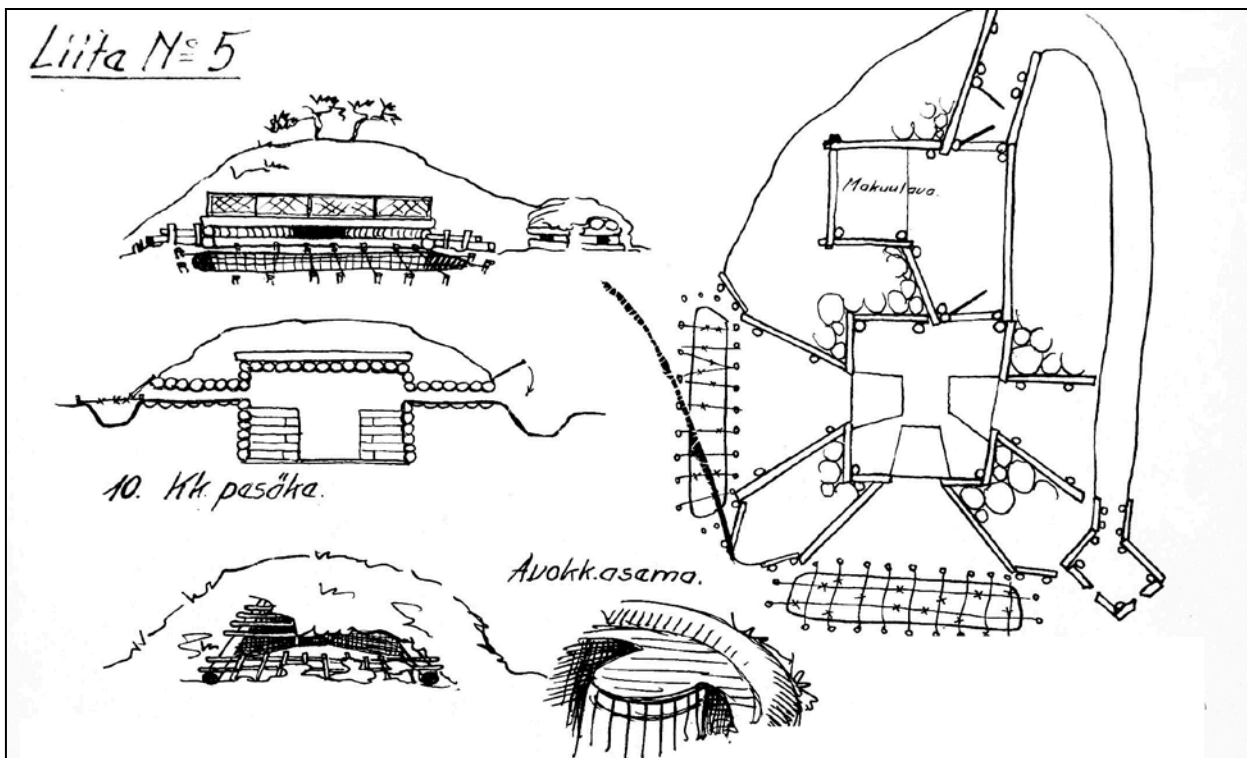
Hangon tukikohtaan ryhdyttiin sodan aikana rakentamaan betonisia tuliasemabunkkereita. Työt jäivät kesken. Yleensä on ehditty kaivaa vain kuoppa, johon betonivalu on ollut tarkoitus tehdä. Kuoppien koko on keskimäärin noin 18 x 18 m ja syvyys 2 m. Valokuva-aineiston perusteella kuoppiin oli ehditty joissakin paikoissa valaa jo vähäisiä lattia- ja kaivorakenteita (kuva 10) mutta maastotutkimuksissa ei tällaisia betonirakenteita havaittu.

²⁰ Hangon tukikohdan linnoituslaitteista. T 22005/1a. KA.

²¹ Hangon tukikohdan linnoituslaitteista. T 22005/1a. KA.

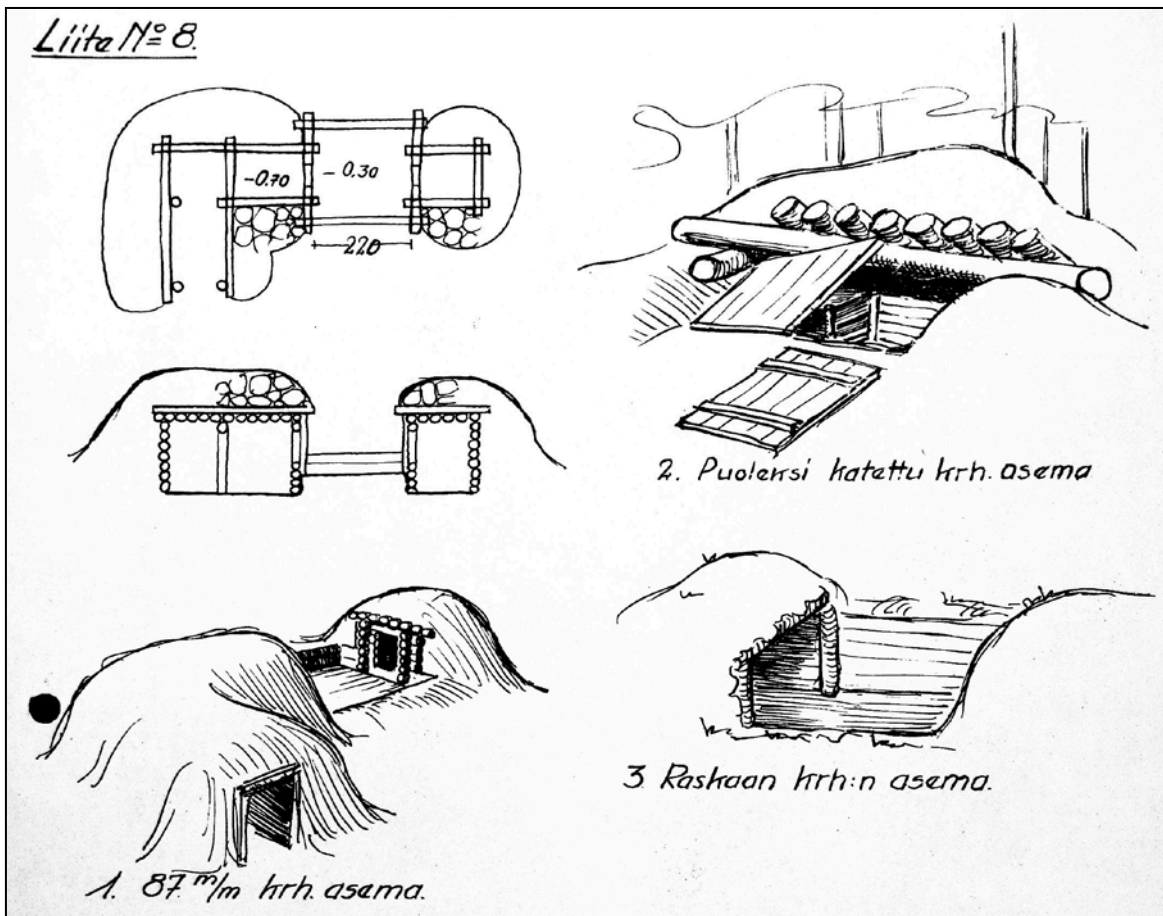
Kuva 7. Katettu konekivääriasema jossakin Hangon tukikohdan alueella. Kuva: 86521. Alarik Öhrnberg. Sa-kuva-arkisto.

Kuva 8. Luutnantti A. Öhrnbergin jatkosodan aikainen piirros kolmeen suuntaan ampuvasta katetusta konekivääriasemasta katetun tähtystysaseman kanssa sekä avonaisen konekiväärin vaihtoaseman piirros. Konekivääriaseman edessä on kaivantoja, jotka on peitetty piikkilangalla. T22005/1. Kansallisarkisto.

Kuva 9. Kranaatinheittimen asema Lappohjassa lokakuussa 1942. Kuva: 114166. Alarik Öhrnberg. Sa-kuva-arkisto.

Kuva 10. Luutnantti A. Öhrnbergin jatkosodan aikaisia piirroksia kranaatinheittimien asemista. T22005/1. Kansallisarkisto.

Kuva 11. Keskeneräinen betonibunkkerin rakennustyömaa Lappohjassa lokakuussa 1942. Kuopan pohjalle on ehditty valaa betonisia kaivorakenteita ym. Kuopan reunalla on betonivalujen vahvistamiseen tarkoitettua pyöröteräsvärkkoa. Kuva 114156. Alarik Öhrnberg. Sa-kuva-arkisto.

Kuva 12. Telttamajoitusalue Koverharissa. Pahviteltat ovat poissa mutta kulmissa olleet pystypaalut ovat edelleen paikoillaan kuoppien reunoilla. Kuva: 81156. Alarik Öhrnberg. Sa-kuva-arkisto.

5.3 Yhdys- ja taisteluhaudat

Yhdys- ja taisteluhaudat on kaivettu maahan. Ne ovat olleet yleensä vahvistamattomia mutta osa on ollut puuvahvisteisia. Vahvikemateriaaleina on käytetty rakennuksista otettuja lautoja, puuriukuja tai punottuja oksia.

Yhdyshautoja on käytetty suojattuun liikkumiseen tukikohdasta toiseen. Haudasta kaivettu maa on sijoitettu sen kummallekin reunalle mataliksi valleiksi. Taisteluhaudat on usein varustettu vierekkäisillä, 1,2 m leveillä ja 3 m pitkillä ampumapesäkkeillä, joita voi yhdessä taisteluhautaosiossa 6–10 kpl. Ampumapesäkkeet ovat olleet usein katettuja.

5.4 Kaapelikaivannot

Linnoituselimet oli yhdistetty toisiinsa puhelimitse. Puhelinjohtimia varten oli kaivettu 30 cm syviä ja 30 cm leveitä, suorja kaivantoja, joiden pohjalle johtimet oli asetettu.²² Kaapelikaivantoja oli inventointialueella runsaasti. Niitä ei kartoitettu tutkimuksen yhteydessä.

5.5 Korsut ja ajoneuvokuopat

Majoitus- tai varastokäyttöön tarkoitetut korsut oli kaivettu maahan. Niiden seinät ja katto olivat puuvahvisteisia. Tyypillinen korsun jäännös on pyöreähkö kuoppa, jonka halkaisija on n. 7 m ja syvyys 2 m. Pienimmät korsut ovat olleet kooltaan 2 x 3 m. Korsuja on sekä tukikohtien ja yksittäisten tuliasemien läheisyydessä mutta lisäksi kymmenien korsujen muodostamissa kylissä.

Ajoneuvokuopat ovat maahan kaivettuja kuoppia, joiden pohja on rakennettu kaltevasti siten, että suojaan on voitu ajaa sisään sen lyhyeltä sivulta. Ajoneuvokuopat ovat olleet yleensä avonaisia mutta niitä on voitu varustaa myös suojakatteella.²³ Kuoppien koot ovat 4 x 6 – 6 x 12 m ja syvyys on nykyään kuopan alapäässä noin 2 m.

Inventointialueelta löytyi lisäksi suuri joukko erikokoisia pyöreitä tai soikeita kuoppia, joihin ei johtanut yhdyshautaa eikä niissä erottunut oviaukkoa. Pienimmät kuopat olivat halkaisijaltaan noin puolen metrin ja suurimmat yli 15 metrin kokoisia. Todennäköisesti osa kuopista on syntynyt kranaatinheittimien ja tykistön tulituksesta sekä ilmapommituksista.

²² Hangon tukikohdan linnoituslaitteista. T 22005/1a. KA.

²³ Hangon tukikohdan linnoituslaitteista. T 22005/1a. KA.

5.6 Ansoitukset

Tukikohtien ja panssariesteiden edustoilla on ollut useita erilaisia räjähteitä hyväksikäyttäen rakennettuja miinakenttiä. Henkilömiinoina on käytetty mm. putkimiinoja tai ansalangalla varustettuja käsikranaatteja. Panssarimiinoja on ollut useita eri malleja, joiden lisäksi miinoituksissa on käytetty tykkien ammuksia, syvyyspommeja ja jopa merimiinoja. Tukikohtien edustoilla on lisäksi kompastusesteeksi tarkoitettuja ansakuoppia. Ne ovat kooltaan vaihtelevia, keskimäärin 1 x 1,5 m kokoisia ja 0,8 m syviä. Pinnalta naamioidun ansakuopan pohjalla on ollut rautaisia tai puisia piikkejä pystyssä.²⁴

5.7 Majoitus

5.7.1 Parakit

Lappohjan ja Koverharin seuduilla on suurikokoisia parakkialueita. Maan pinnan alapuolelle rakennetut parakit purettiin jo sodan aikana ja niistä on nähtävissä enää suurikokoisia, 10 x 35–50 m kokoisia kuoppia, joiden syvyys on 3 m. Lappvikmalmarnan parakeiden (kohde: Koverhar 34) sisäänkäynnit ovat etelän puoleisessa päässä, jossa kaivannosta nousee sivulle 2 m leveä kaivanto, josta on aikanaan voitu laskeutua parakkiin. Joissakin parakeissa on ollut sisäänkäynnit kummassakin päässä.

5.7.2 Telttamajoitusalueet

Lappohjan ja Koverharin alueella on ollut telttamajoitusalueita, jotka näkyvät nykyään tiheinä ja suorina, maahan kaivettujen kuoppien rivistöinä. Kuoppien halkaisija on 3 m ja syvyys keskimäärin 0,4 m. Niillä on välimatkaa toisiinsa 1–2 metriä. Tutkimusalueella osittain sijaitsevalla telttamajoitusalueella, Koverharintien pohjoispuolella (kohde Koverhar 35) on 0,7 hehtaarin alueella noin 160 kuoppaa. Teltat ovat olleet ilmeisesti kuusikulmaisia pahvitelttoja (kuva 11).²⁵

²⁴ Hangon tukikohdan linnoituslaitteista. T 22005/1a. KA.

²⁵ Valokuvat: Venäläisten pahviteltta, asutuksen jäännöksiä 81155 ja Ryssien majoitusalueelta. Pahviteltan jäännökset 81156. Kuvaaja: A. Öhrnberg. Sa-kuva-arkisto.

6 Lopuksi

Suomen alueelle on rakennettu linnoitteita noin tuhannen vuoden aikana useiden eri valtioiden toimesta. Esihistoriallisen ajan jälkeen Suomea ovat linnoittaneet Ruotsi, Venäjän keisarin aikainen valtakunta, Saksa, Neuvostoliitto sekä suomalaiset itse. Hangon 1940–41 aikaisen neuvostotukikohdan linnoitteet muodostavat tästä kulttuuriperinnöstä mielenkiintoisen ja historiansa takia tärkeän osan. Hangon linnoitteet ovat lisäksi olleet sotatoimialueella. Varustuksissa on asuttu, vartioitu sekä taisteltu. Alueelle on kohdistettu heitinten ja tykistön tulta sekä lentopommituksia. Neuvostojoukot miinoittivat ja ansoittivat aluetta etenkin vetäytyessään joulukuussa 1941. Lappohjassa sijaitsee lisäksi suuri parakkialue ja useita telttamajoitusalueita, joiden arkeologinen potentiaali on muiden taistelukentällä sijaitsevien linnoitteiden ohella myös korkea.

Lappohjan asemakaavan suunnittelualueen linnoitteet on kaivettu hiekkaan ja niistä on purettu myöhemmin pois kaikki tukirakenteet. Ne ovat eroosioherkkydestään huolimatta edelleen kohtalaisessa kunnossa. Maastossa voi vielä hahmottaa linnoitteiden taktisen sijoittelun ja vähäisilläkin taustatiedoilla varustettu kulkija pystyy tunnistamaan erilaisia linnoituslaitetyyppejä.

Lappohjan asemakaava-alueen linnoitteet edustavat tyypillisiä Hangon tukikohdan maalinnoitteita. Inventointialueelta rajattiin 8 kohdealuetta, joissa on yhteensä noin 70 linnoituslaitetta sekä suuri määrä erilaisia tunnistamattomia kuoppia, jotka saattavat olla joko linnoitteiden jäännöksiä tai kranaattien ja pommien räjähdyskuoppia.

Toisen maailmansodan linnoitteita ei tällä hetkellä katsota muinaismuistolain määrittämiksi kiinteiksi muinaisjäännöksiksi vaan muiksi kulttuuriperintökohteiksi. Ne voidaan suojella kaavassa maankäyttö ja rakennuslain keinoin (132/1999) historiallisesti merkittävänä kulttuuriperintökohteina.

7 Kohdeluettelo

KOVERHAR 32

Laji: muu kulttuuriperintökohde

Tarkenne: II maailmansodan varustus

Tyyppi: puolustusvarustukset

Tyyppin tarkenne: taistelukaivannot

Ajoitus: moderni

Keskikoordinaatit: P= 6646153, I= 289407

Valokuvat:

Kartat: Kartta 1

Kohde on Neuvostoliiton joukkojen vuosina 1940–1941 rakentama tukikohta, joka sijaitsee hiekkapohjaisella mäntykankaalla, Lappvikkalmarnan harjanteen ja meren rannan välisellä alueella.

Kohteen pohjoisosassa olevan harjanteen päällä on taistelu- ja yhdyshautoja sekä kolme katettua konekivääriasemaa. Muita tuliasemia oli tunnistettavissa 5 kpl mutta lisäksi maastossa on suuri joukko erilaisia kuoppia, joiden käyttötarkoitus on epäselvä. Osa kuopista on erilaisia pieniä tuliasemia ja korsujen jäännöksiä, osa kranaattien tai pommien tekemiä kuoppia. Harjanteen länsiosassa on kaksi suurikokoista kuoppaa, jotka ovat keskeneräisten betonibunkkereiden pohjakuoppia. Läntisen kuopan koko on 16 x 15 m ja syvyys 2,5 m. Itäisemmän kuopan koko on 18 x 18 m ja syvyys 2 m.

Harjanteen eteläpuolella on yhdys- ja taisteluhautoja sekä kaksi telttamajoitusaluetta, joista läntisemmässä on noin 25 teltan kuoppaa 850 m² alalla. Itäisellä alueella on 15 kuoppaa 700 m² kokoisella alalla.

Kuva 13. Konekivääriasema ja yhdyshautaa kohteessa Koverhar 32. Kuva: AKDG5038:4, Vesa Laulumaa. Museovirasto.

Kuva 14. Betonibunkkeria varten on ehditty kaivaa vain pohjakuoppa kohteessa Koverhar 32. Kuva: AKDG5038:2, Vesa Laulumaa. Museovirasto.

Kuva 15. Tuliaseman kuoppa kohteessa Koverhar 32. Kuva: AKDG5038:1, Vesa Laulumaa. Museovirasto

KOVERHAR 33

Laji: muu kulttuuriperintökohde

Tarkenne: II maailmansodan varustus

Tyyppi: puolustusvarustukset

Tyyppin tarkenne: taistelukaivannot

Ajoitus: moderni

Keskikoordinaatit: P= 6646113, I= 289890

Valokuvat:

Kartat: Kartta 1

Kohde on Neuvostoliiton joukkojen vuosina 1940–1941 rakentama tukikohta, joka sijaitsee hiekkapohjaisella mäntykankaalla, Högsandintien itäpuolella. Kohde on jaettu kahteen osaan.

Kohteen pohjoisosassa on kranaatinheitinpatteri, jossa on ollut viisi tuliasemaa. Osa patterista on jäänyt ulkoilutien alle ja maastossa on hahmotettavissa neljä kuoppaa, jotka ovat ilmeisesti kranaatinheittimien asemia. Näiden lisäksi on vielä useita korsujen kuoppia sekä linnoituslaitteiden välillä kulkevia yhdyshautoja. Kohteen eteläosassa on noin 40 m pitkä taistelu- tai yhdyshauta.

Kuva 16. Kranaatinheittimen patteri kohteessa Koverhar 33. Kuva: AKDG5039:1, Vesa Laulumaa. Museovirasto.

KOVERHAR 34

Laji: muu kulttuuriperintökohde
 Tarkenne: II maailmansodan varustus
 Tyyppi: puolustusvarustukset
 Tyypin tarkenne: taistelukaivannot
 Ajoitus: moderni
 Keskikoordinaatit: P= 6646250, I= 289334
 Valokuvat:
 Kartat: Kartta 1

Kohde on Neuvostoliiton joukkojen vuosina 1940–1941 rakentama parakkialue, joka sijaitsee hiekkapohjaisella mäntykankaalla, Koverharintien itäpuolella, Lappvikmalmarnan harjanteen pohjoisrinteen juurella.

Kohteessa on 20 parakin kuoppaa, jotka sijaitsevat vieretysten itä–länsi -linjalla. Purettujen parakkien kuoppien koot ovat 10 x 35 m ja syvyys 3 m. Ne sijaitsevat toisistaan noin 8 m välimatkoin. Parakit on jaoteltu kahteen ryhmään, joista kummassakin on ollut kymmenen parakkia. Ryhmien välinen etäisyys on noin 50 m. Parakit on purettu jatkosodan alussa 1941, jolloin niistä saatu puutavara käytettiin muiden linnoitteiden vahvistamiseen. Parakit ovat sijainneet maanpinnan tason alapuolella siten, että niiden pitkä sivu on likimäärin pohjois–etelä –suuntainen. Sisäänkäynnit sijaitsevat eteläpäissä, jossa on 2 m leveä hauta, joka nousee kaivannon pohjalta ylös reunalle suorassa kulmassa parakin pitkään sivuun nähden.

Parakkien eteläpuolella olevan harjanteen rinteeseen on kaivettu korsujen kuoppia, joista osaan johtaa yhdyshauta parakkien edestä. Itäisin parakin kuoppa on jäänyt Kävelykujan kerrostalon takapihan istutusten alle, jolloin sen itäreuna on kadonnut miltei näkymättömiin ja kaivanto on täyttynyt.

KOVERHAR 35

Laji: muu kulttuuriperintökohde
 Tarkenne: II maailmansodan varustus
 Tyyppi: puolustusvarustukset
 Tyypin tarkenne: taistelukaivannot
 Ajoitus: moderni
 Keskikoordinaatit: P= 6646344, I=289160
 Valokuvat:
 Kartat: Kartta 1

Kohde on Neuvostoliiton joukkojen vuosina 1940–1941 rakentama majoitusalue, joka sijaitsee hiekkapohjaisella mäntykankaalla, suurimaksi osaksi Koverharintien pohjoispuolella.

Kohteessa on 0,7 hehtaarin alueella noin 160 teltan kuoppaa, jotka sijaitsevat rinnakkaisissa, suorissa riveissä. Teltta-alueen itäpuolella on muita kuoppia, joista ei varmuudella pysty sanomaan ovatko ne korsuja tai ampumapesäkkeitä vai kranaattien tai ilmapommien aiheuttamia räjähdyskuoppia. Koverharintien eteläpuolella on samaan kohteeseen kuuluvan korsun kuoppa.

Kuva 17. Parakin 35 m pitkä kuoppa kohteessa Koverhar 34. Oikeassa alakulmassa näkyy puun takana lyhyt poikittainen kaivanto, josta on laskeuduttu parakin sisälle. Kuva: AKDG5040:3, Vesa Laulumaa. Museovirasto.

Kuva 18. Parakin kuopan pohja kohteessa Koverhar 34. Kuva: AKDG5040:4, Vesa Laulumaa. Museovirasto.

KOVERHAR 36

Laji: muu kulttuuriperintökohde
Tarkenne: II maailmansodan varustus
Tyyppi: puolustusvarustukset
Tyyppin tarkenne: taistelukaivannot
Ajoitus: moderni
Keskikoordinaatit: P= 6646495, I= 289371
Valokuvat:
Kartat: Kartta 1

Kohde on Neuvostoliiton joukkojen vuosina 1940–1941 rakentama konekivääriasema, joka sijaitsee hiekkapohjaisella mäntykankaalla, Koverharintien ja Hietaniementien risteyksen kaakkoispuolella.

Aikanaan katetuksi rakennetusta konekivääriasemasta on jäljellä hiekasta, maasta ja kivistä kasattu kumpu, jonka halkaisija on 6 m. Keskellä on 1,3 x 2 m kokoinen kuoppa.

KOVERHAR 37

Laji: muu kulttuuriperintökohde
Tarkenne: II maailmansodan varustus
Tyyppi: puolustusvarustukset
Tyyppin tarkenne: taistelukaivannot
Ajoitus: moderni
Keskikoordinaatit: P= 6646577, I= 289279
Valokuvat:
Kartat: Kartta 1

Kohde on Neuvostoliiton joukkojen vuosina 1940–1941 rakentama tukikohta, joka sijaitsee hiekkapohjaisella mäntykankaalla, Koverharintien ja Hietaniementien risteyksen luoteispuolella.

Kohteessa on noin 35 m yhdys- tai taisteluhautaa sekä suurikokoisen parakin kuoppa, jonka koko on 10 x 50 m ja syvyys 2 m. Kuopan länsipäähän laskeutuu 3 m leveä ja 1,8 m syvä ura. Parakin itäpää on tuhoutunut vähäisiltä osin Koverharintien alikulkukäytävän maaleikkauksen kohdalta.

Kuva 19. Korsu kohteessa Koverhar 38. Kuva: AKDG5041:1, Vesa Laulumaa. Museovirasto.

Kuva 20. Korsun sisäseinien hirret ja laudoitus on edelleen osittain paikoillaan kohteessa Koverhar 38. Kuva: AKDG5042:1, Vesa Laulumaa. Museovirasto.

KOVERHAR 38

Laji: muu kulttuuriperintökohde
 Tarkenne: II maailmansodan varustus
 Tyyppi: puolustusvarustukset
 Tyypin tarkenne: taistelukaivannot
 Ajoitus: moderni
 Keskikoordinaatit: P= 6646659, I= 289826
 Valokuvat:
 Kartat: Kartta 1

Kohde on Neuvostoliiton joukkojen vuosina 1940–1941 rakentama tukikohta, joka sijaitsee kivikkoisessa sekametsässä, Hietaniementien ja Tennbergintien risteuksen ja rautatien välisellä alueella.

Kohteen linnoitteet ovat kuuluneet Hangon tukikohdan etulinjan varustuksiin, jotka ovat sijainneet tukikohdan ja suomen välisen valtakunnan rajan pinnassa. Kohteessa on taistelu- tai yhdyshautaa sekä kolme tuliasemaa, joiden torjuntasuunta on pohjoisen ja luoteen välillä.

Kohteen taustalla on maahan kaivettu korsu, jonka koko on 2 x 3 m ja syvyys 1 m. Korsun sisäseinissä on paikoillaan vielä puuverhoilu, joka on eristetty maasta tervapahvilla. Vaakahirret on peitetty vielä pystylaudoituksella. Korsusta löytyi myös ohuita rautavanteiden kappaleita, joita on todennäköisesti käytetty hirsirakenteiden kiinnittämisessä toisiinsa.

KOVERHAR 39

Laji: muu kulttuuriperintökohde
 Tarkenne: II maailmansodan varustus
 Tyyppi: puolustusvarustukset
 Tyypin tarkenne: taistelukaivannot
 Ajoitus: moderni
 Keskikoordinaatit: P= 6646678, I= 291202
 Valokuvat:
 Kartat: Kartta 2

Kohde on Neuvostoliiton joukkojen vuosina 1940–1941 rakentama tukikohta, joka sijaitsee Matruusintien kummallakin puolella, noin 100 m rautatien tasoristeyksestä länteen.

Tien eteläpuolella on pieni tuliasema ja yhdyshautaa. Tien pohjoispuolella on maahan kaivettu korsu, jonka koko on 2 x 3 m ja syvyys 1 m. Korsun sisäseinissä on paikoillaan vielä puuverhoilu, joka on eristetty maasta tervapahvilla. Vaakahirret on peitetty pystylaudoituksella. Korsusta löytyi myös ohuita rautavanteiden kappaleita, joita on todennäköisesti käytetty hirsirakenteiden kiinnittämisessä toisiinsa.

Linnoitteet sijaitsevat Hangon neuvostotukikohdan ja Suomen valtakunnan rajalla, Suomen puoleisella osalla. Hirsillä vahvistettu korsu on rakenteeltaan kuitenkin samanlainen kuin Lappohjan aseman kaakkoispuolella sijaitsevan kohteen Koverhar 38 korsu, joka on sijaintinsa ja muiden linnoitteiden rakenteiden perusteella varmasti Neuvostoliiton joukkojen rakentama varustus.

KOVERHAR 40

Laji: muu kulttuuriperintökohde

Tarkenne: II maailmansodan varustus

Tyyppi: puolustusvarustukset

Tyyppin tarkenne: taistelukaivannot

Ajoitus: moderni

Keskikoordinaatit: P= 6646700, I= 291498

Valokuvat:

Kartat: Kartta 2

Kohde on suomalaisten rakentama varustus, joka on varmistanut 1940–41 Neuvostoliiton Hangon tukikohdan vastaista rajaa. Se sijaitsee Lappohjan pienvenesataman pohjoispuolella, kallioisessa maastossa.

Kohteessa on kaksi vierekkäistä, maahan kaivettua, 2 x 2 m kokoista ja 0,9 m syvää tuliasemaa sekä todennäköisesti korsun kuoppa, joka on kooltaan 2 x 3 m. Lisäksi kohdalla on matalaa ryömintähautaa, jonka syvyys ja leveys on 0,5 m.

8 Lähteet

ARKISTOT

Kansallisarkisto, sotilasasiakirjat, Helsinki (KA).

T 17770/2-3 Hangon ryhmän toimintakertomuksia ja historiaa.

T 22005/1a T 22005/2 Venäläisten puolustuslaitteet Hangon Vuokra-alueella. Hangon rintaman esikunta. Historiikka 1941-1942.

Museoviraston arkisto, Helsinki (MV).

Seppälä, S-L. 2005. Hanko, Kunnan perusinventointi 23.5.–3.6.2005.

PAINETUT LÄHTEET

Hanko toisessa maailmansodassa. 2011. Toim. Uitto, A & Geust, C-F. Maanpuolustuskorkeakoulu: Helsinki.

Lappalainen, N. 1987. *Hankoniemi toisessa maailmansodassa*. WSOY: Helsinki. Silvast, P. 1985. *Hankoniemi 1940 – 1941*. Hangon museo: Hanko.

Silvast, P. 1985. *Hankoniemi 1940–1941*. Hangon museo: Hanko.

Sjögren, J. 2011. Väkivaltainen tiedustelu Lappohjassa yöllä 30.6–1.7.1941. *Hanko toisessa maailmansodassa*. Maanpuolustuskorkeakoulu: Helsinki. 106–107.

INTERNET

Forsius, A. 2002. Viva Lagerborg (1871–1941) – lasten tuberkuloosihoidon uranuurtaja. <http://www.saunalahti.fi/arnoldus/lagerbor.html>. Katsottu 10.1.2017.

SA-kuva-arkisto. Hangon lohkon kuvat. <http://sa-kuva.fi>. Katsottu 11.1.2017.

LIITE 1 Kuvaluettelo

Kuvaaja: Vesa Laulumaa 20.–21.10.2016

<i>Numero</i>	<i>Kohde</i>	<i>Aihe</i>
AKDG5038:1	Koverhar 32	Konekivääriasema
AKDG5038:2	Koverhar 32	Pohjakuoppa betonibunkkerille
AKDG5038:3	Koverhar 32	Pohjakuoppa betonibunkkerille
AKDG5038:4	Koverhar 32	Konekivääriasema ja yhdyshauta
AKDG5039:1	Koverhar 33	Kranaatinheitinpatteri
AKDG5040:1	Koverhar 34	Parakin eteläpään sisäänkäyntihauta
AKDG5040:2	Koverhar 34	Parakin kuoppa
AKDG5040:3	Koverhar 34	Parakin kuopan eteläpää
AKDG5040:4	Koverhar 34	Parakin kuoppa
AKDG5041:1	Koverhar 38	Korsu
AKDG5041:2	Koverhar 38	Korsun puuvahvistukset sisäseinässä
AKDG5042:1		Ilmakuva Lappohja idän suuntaan nähtynä

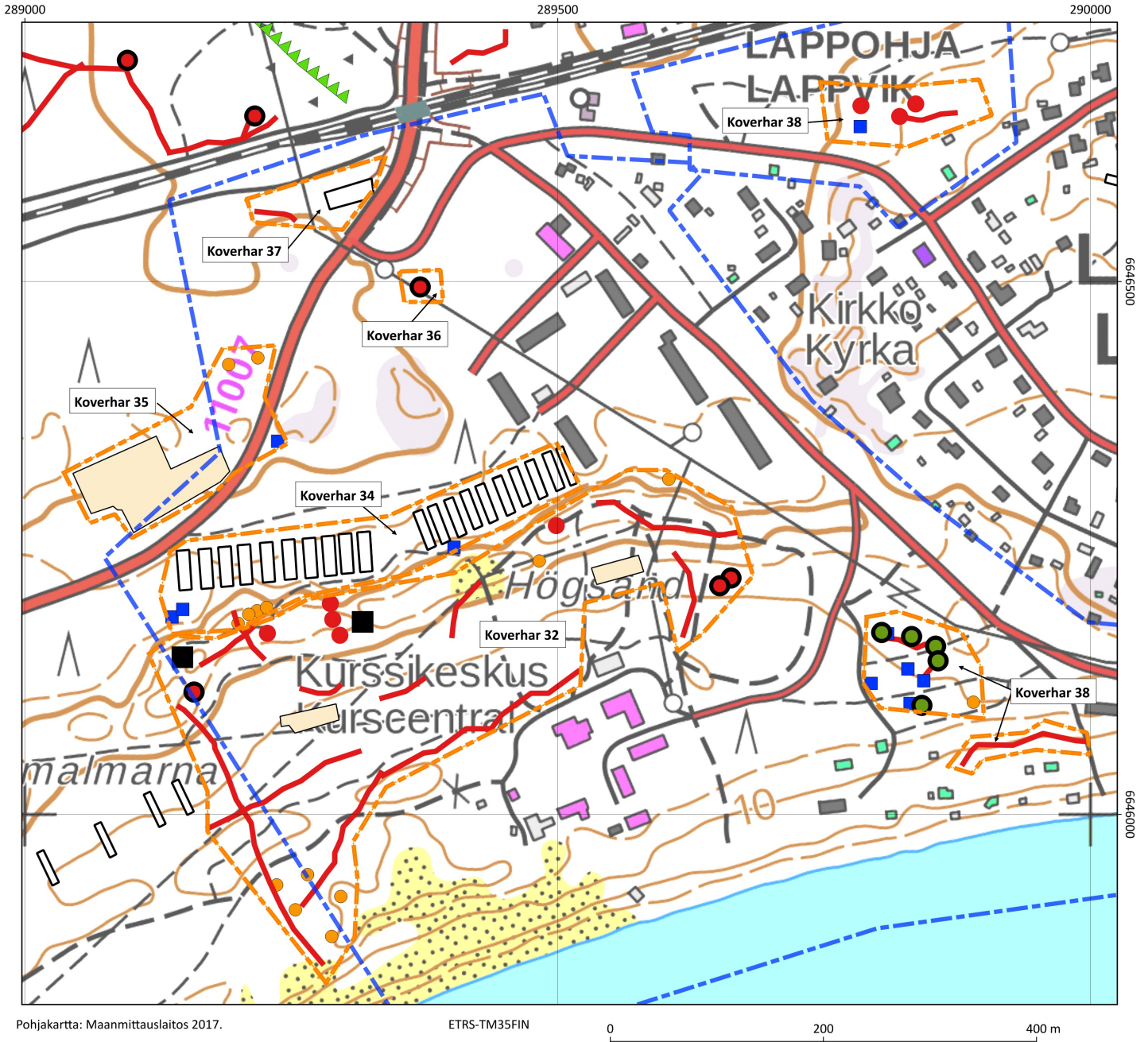
LIITE 2 Karttaluettelo

Kaikki kartat on laatinut John Lagerstedt 2017

<i>Numero</i>	<i>Kohteet</i>	<i>Mittakaava</i>
Kartta 1	Koverhar 32, 33,34, 35, 36, 37 ja 38	1:4000
Kartta 2	Koverhar 39 ja 40	1:4000

KARTTA 1

Koverhar 32, 33, 34, 35, 36, 37 ja 38

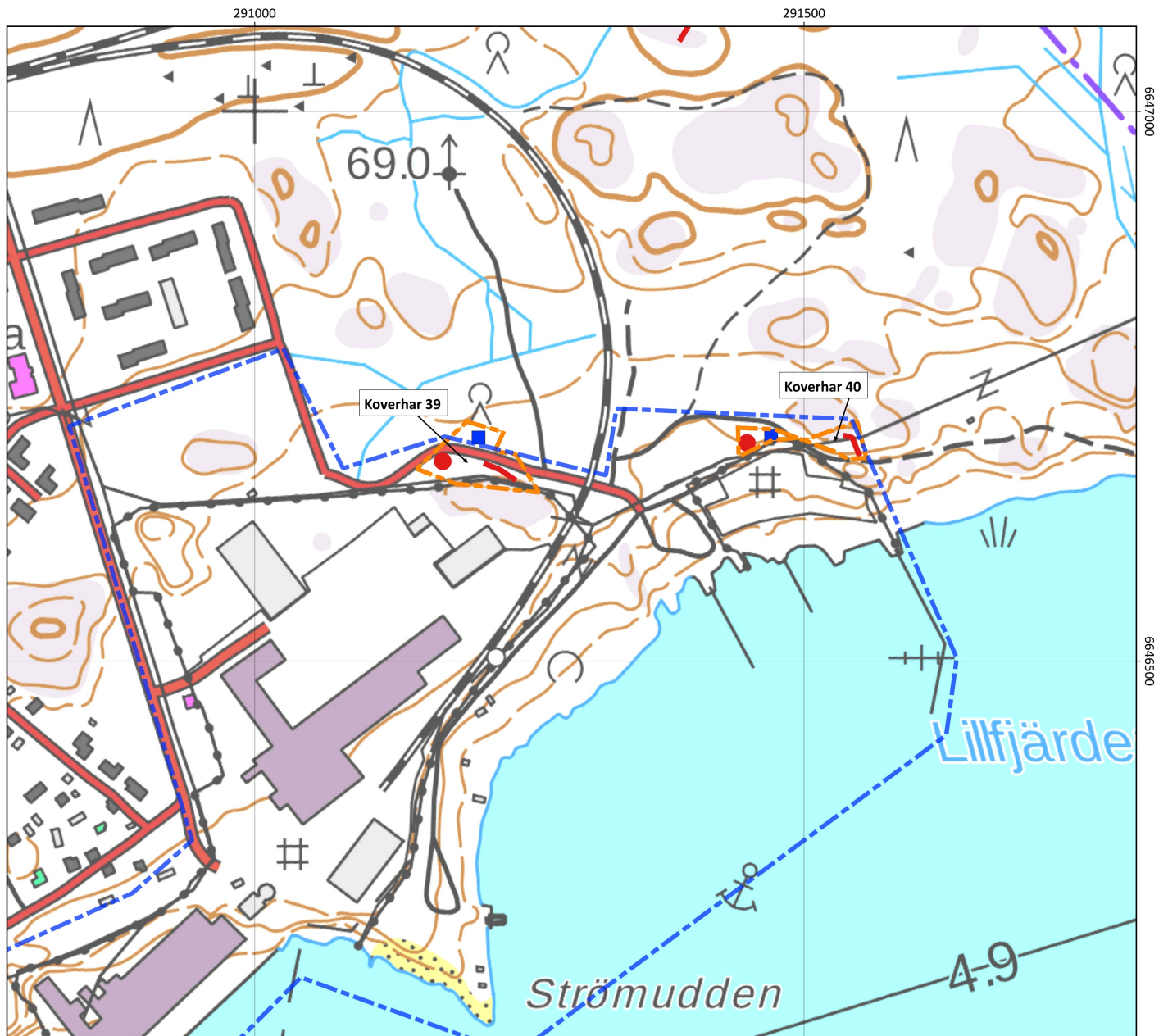

Merkkien selitykset:

	Kaava-alueen raja		Katettu konekivääriasema
	Kohteen raja		Tuliasema
	Taistelu- tai yhdyshauta		Kranaatinheitinasema
	Parakki		Korsu
	Telttamajoitusalue		Pohjakuoppa keskeneräiselle betonibunkkerille
			Kuoppa

KARTTA 2

Koverhar 39 ja 40

Pohjakartta: Maanmittauslaitos 2017.

ETRS-TM35FIN

0 200 400 m

Merkkien selitykset:

	Kaava-alueen raja		Katettu konekivääriasema
	Kohteen raja		Tuliasema
	Taistelu- tai yhdyshauta		Kranaatinheitinasema
	Parakki		Korsu
	Telttamajoitusalue		Pohjakuoppa keskeneräiselle betonibunkkerille
			Kuoppa

HANGON KAUPUNKI
HANGÖ STAD

HANKO

Lappohjan asemakaava-alueen arkeologinen vedenalaisinventointi

2016

Rami Kokko
30.12.2016

Arkisto- ja rekisteritiedot

Kunta: Hanko

Alue: Lappohja (Högsand, Lillfjärden, Ekösundet)

Tutkimuksen laatu: Vedenalaisten muinaisjäännösten inventointi

Ajoitus: Kaikki

Peruskartta: TM35-lehtijako: karttalehti K3443

Merikartta: Merikarttasarja B, Helsinki – Parainen, karttalehti s. 635

Tutkimuslaitos: ARK-sukellus

Henkilökunta: Tutkimusten johtaja FM Rami Kokko, apulaistutkija HuK Aki Leinonen

Inventointiaika: 8.10.2016 ja 5.12.2016

Inventointialueen laajuus: n. 50 ha

Tutkimuksen rahoittaja: Hangon kaupunki

Tutkimushistoria: Merenkulkulaitoksen monikeilainluotaukset 2007

Alkuperäinen raportti ja tutkimusaineisto: ARK-sukellus, Helsinki

Kopio raportista: Museovirasto, Hangon museo

Sisällysluettelo

Arkisto- ja rekisteritiedot

1. Johdanto.....	3
2. Tutkimusalue	4
2.1. Sijainti ja luonnonympäristö	4
2.2. Merellinen kulttuuriympäristö- ja historia.....	5
3. Inventointimenetelmät ja tulokset	7
4. Yhteenveto	14
Lähteet	15
Liitteet.....	16

1. Johdanto

Hangon Lappohjan taajama-alueella ollaan päivittämässä asemakaavan osalta. Kaavoituksen tarkoituksena on tarkistaa alueen maankäytön tarpeet ja päivittää vanhentuneet asemakaavat. Kaavoitustyöstä vastaa Sito Oy ja työn tarkoitus valmistua vuonna 2018. Museoviraston arkeologiset kenttäpalvelut (ARKE) valittiin n. 117 ha:n laajuisen suunnittelualueen arkeologisen inventoinnin suorittajaksi. Inventointityöhön sisältyi myös kaava-alueen vedenalainen inventointiosuus, jonka suoritti ARK-sukellus. Tähän raporttiin on koottu tutkimustulokset arkeologisen vedenalaisinventoinnin osalta.

Kaava-alueen vedenalaisinventointi Högsandin, Ekösundetin ja Lillfjärdenin vesialueella suoritettiin viistokaikuluotaamalla kahtena päivänä 8.10. ja 5.12.2016. Yksi kohde tarkastettiin sukeltamalla. Inventointiin osallistuivat ARK-sukelluksen vastaava arkeologi FM Rami Kokko avustajanaan Huk arkeologi Aki Leinonen. Inventointiin sisällytettiin lisäksi kirjallisiin lähteisiin perustuva selvitys alueen merellisestä käyttöhistoriasta.

Suunnittelualueelta ei tunnettu ennen inventointia vedenalaisia kiinteitä muinaisjäännöskohteita, eikä inventoinnissa tullut esiin uusia yli 100-vuotiaita muinaisjäännöksiä. Vuonna 1939 uponneen parkkilaiva *Antonion* hylky on kaava-alueen ainoa tunnettu kulttuuriperintökohde ja myös suosittu sukelluskohde. Hylky on tunnettu 1970-luvulta lähtien ja se on luokiteltu Museoviraston muinaisjäännösrekisterissä ”muu kulttuuriperintökohde” -kategoriaan. Lillfjärdenin pienvenesataman läheisyydestä paikannettiin arviolta 1950-70-luvulla rantaan hylätty proomunhylky, joka voitaneen luokitella samaan kategoriaan.

Helsingissä 30.12.2016

Rami Kokko / ARK-sukellus

2. Tutkimusalue

2.1. Sijainti ja luonnonympäristö

Inventointialue sijaitsee Hangon Lappohjan taajamassa noin 20 km Hangon keskustasta. Alue käsittää Lappohjan asemakaavan suunnittelualueen maa- ja vesialueet laajuudeltaan noin 117 ha (kuva 1). Alue on osittain rakennettu asutus- ja teollisuuskäyttöön, lisäksi alueella on kaksi pienvenesatamaa sekä SSAB Europan terästehdas ja 1960-luvulla rakennettu lastisatama. Högsandissa on yleinen hiekkaranta ja mm. kurssi- ja lomakeskus sekä majoituspalveluita. Inventoitavalla vesialueella rantaviivan pituus on n. 2,7 km ja pinta-ala yhteensä noin 50 ha. Alue käsittää Hankoniemen puoleiset vesialueet Lillfjärdenin, Ekösundetin salmen sekä Högsandin hiekkarannan alueella.

Högsand ja lounaaseen Koverharin satamaan päin jatkuva Lappohjanranta edustavat eteläiselle Hankoniemenelle tyypillistä dyynirantaluontoa (kuva 2).¹ Hiekka on alueella hienojakoista ja vesi matalaa n. 100 m päähän rannasta, jonka jälkeen vesi syvenee äkillisesti n. 10-15 metriin. Sisämaan puolella luonnonympäristö on kuivaa mäntykangasta. Lillfjärdenin puolella ranta on kasvillisuudeltaan rehevämpää ja laajalti kaislikoitunutta (kuva 3).

Kuva 1. Suunnittelualueen alustava rajaus ja sijainti opaskartalla. Punaisella katkoviivalla on osoitettu kaavoituksen lähivaikutusalue. ©Hangon kaupunki.

¹ <http://www.uudenmaanvirkistysalueyhdistys.fi/index.php?k=13408>

Kuva 2. Högsandin hiekkarantaa. Näkymä kohti lounasta. ©Rami Kokko / ARK-sukellus.

Kuva 3. Lillfjärdenin pienvenesatama. Näkymä kohti itää. ©Rami Kokko / ARK-sukellus.

2.2. Merellinen kulttuuriympäristö- ja historia

Lappohjan alue tunnetaan pitkästä sota-, teollisuus- ja asutushistoriastaan, vaikkakin muihin Uudenmaan rannikkoseutuihin nähden Hankoniemelle asutus vakiintui tiettävästi vasta 1500-luvulla Kustaa Vaasan aikakaudella, ja asutus pysyi vähäisenä aina 1800-luvulle asti.^{2,3} Alueelle

² Ekström et al. 1987: 107

³ Silvast 1990: 11

on todennäköisesti muuttanut uudisasukkaita kuitenkin jo varhaiskeskiajalla, kun Etelä-Suomen rannikkoa asutettiin Ruotsista Ahvenanmaan kautta saapuneiden ristiretkiläisten toimesta. Myös sisämaasta saapui uudisasukkaita etelärannikolle parempien kalastusvesien ja metsästyssaaliiden houkuttelemista. Sanan alkuosa Lapp- saattaa viitata alun perin lappalaisiin uudisasukkaisiin. Ensimmäinen kirjallinen viite Lappohjaan on vuoden 1549 maakirjaluettelossa, jonka mukaan Hangon Lapuik-kylässä asui yhteensä viisi kalastuselinkeinoa harjoittanutta talonpoikaa perheineen.^{4,5} Ensimmäinen yksityiskohtainen kartta Lappohjasta on maanmittaaja Hans Hanssonin piirtämä maakirjakartta vuodelta 1647.⁶ Lappohja esiintyy myös Hangon sisääntuloväliä kuvaavissa Johan Månssonin ”Merikirjassa” vuodelta 1644 ja Nils Strömin vuoden 1723 piirrosluonnoksissa.⁷

1600-1700-lukujen sodat verottivat raskaasti Lappohjaa sekä verojen että sotaan komennettujen talonpoikien muodossa. Lappohjan vesialue oli jo pitkään toiminut tärkeänä sisääntuloväylänä Hankoniemelle. 1700-luvun alussa Lappohja tunnettiin ennen kaikkea Pietari Suuren kaleerilaivaston suojaisena ankkuripaikkana ja sotasatamana. Keisari osallistui vuonna 1714 Hankoniemen pohjoispuolella käytyyn Riilahden taisteluun, jota edeltävissä operaatioissa hän yritti vetää kaleeriosastonsa Lappohjasta Hankoniemen kannaksen yli Gennarbyn lahdelle välttääkseen kosketuksen tulivoimaltaan ylivoimaisen Ruotsin laivaston kanssa. Yritys kuitenkin epäonnistui ja keisari laivastoineen joutui kiertämään Hankoniemen, onnistuneesti, ohi ruotsalaisten laivasto-osastojen. Varsinainen taistelu Riilahdella amiraali Nils Ehrenskiöldin johtamia ruotsalaisia vastaan päättyi lopulta venäläisten voittoon.

1700-luvun puolivälissä Lappohjan ja Tvärminnen edustaa kaavailtiin tykistöupseeri Augustin Ehrensvärdin johdolla Ruotsin laivaston uudeksi satamapaikaksi. Hangon sijainti väylien risteyskohdassa ja Hankoniemen tuuliolosuhteet puolsivat kuitenkin laivastotukikohdan ja linnoituksen perustamista nykyisen itä- ja länsisataman edustalle.⁸ 1800-luvulla Venäjän suuriruhtinaskunnan aikaan keisari perheineen vieraili useasti Lappohjan vesillä ja silloisen sataman alueella.⁹

⁴ Zilliacus 1989: 120

⁵ www.omakotiliitto.fi/node/1856

⁶ <http://digi.narc.fi/digi/view.ka?kuid=23807254>

⁷ Ekström et al. 1987: 111,118

⁸ Aaltonen 1969: 28-29

⁹ www.omakotiliitto.fi/node/1856

Ekön saarelle perustettiin höyrysaha 1896, ja sahatavaran kuljetus maihin kulki Ekösundetin yli Lappohjan satamaan ja sieltä eteenpäin rautateitse ja laivoin.¹⁰ 1910-luvulta lähtien Lappohjaa käyttivät ankkuripaikkana Venäjän keisarillisen laivaston risteilijät ja Suomen itsenäistyttyä myös Suomen laivaston sotalaivat.^{11,12}

Talvisodan jälkeen Moskovan rauhansopimuksen mukaisesti koko Hankoniemi, Lappohjan taajamasta alkaen, oli vuokrattu Neuvostoliiton laivastotukikohdaksi. Vuokra-aika jäi kuitenkin vain välirauhan aikaiseksi (1940-41) kunnes neuvostojoukot perääntyivät Hankoniemeltä jatkosodan alun kiivaiden tykistö- ja saaristotaisteluiden jälkeen. Lappohja tuhoutui taisteluissa täysin. Lappohjanrannassa on edelleen jäänteitä venäläisten välirauhan aikana rakentamista taistelukaivannoista ja suojakuopista.¹³

3. Inventointimenetelmät ja tulokset

Kenttäinventointi suoritettiin kahtena maastotyöpäivänä 8.10. ja 5.12.2016. Inventointiin osallistuivat molempina päivinä ARK-sukelluksen vastaava arkeologi FM Rami Kokko sekä apulaistutkija HuK arkeologi Aki Leinonen.

Vesialueen laajuudesta ja syvyydestä johtuen viistokaikuluotaus valittiin inventoinnin primäärimenetelmäksi. Viistokaikuluotauksessa käytettiin ARK-sukelluksen StarFish 452F Pro 450 kHz:n yksitaajuusluotainta oheislaitteineen. Työveneenä toimi 5-metrinen RIB-vene. Luotausnopeus vaihteli 1,5 – 2,5 solmun välillä. Luotauksessa käytettiin pääsääntöisesti 120 m (2 x 60 m) sekä 60 m (2 x 30 m) kaistanleveyksiä ja luotausajoja kertyi yhteensä 12 kpl (liite 1).

Sää vaihteli luotauksen aikana 8.10.2016 aurinkoisesta puolipilviseen. Keskipäivällä navakka ja puuskissa kovaksi yltynyt itä-koillinen tuuli (12-14 m/s) mahdollisti viistokaikuluotauksen vain inventointialueen suojaisemmalla puolella Högsandin edustalla. Vesisyvyys luotausalueella vaihteli n. 2-15 m välillä ja pohja-aines koostui hienosta hiekasta.

Kenttäinventointia Lillfjärdenin ja Ekösundetin alueella jatkettiin 5.12.2016 puolipilvisessä ja

¹⁰ www.porssitieto.fi/1912a.html

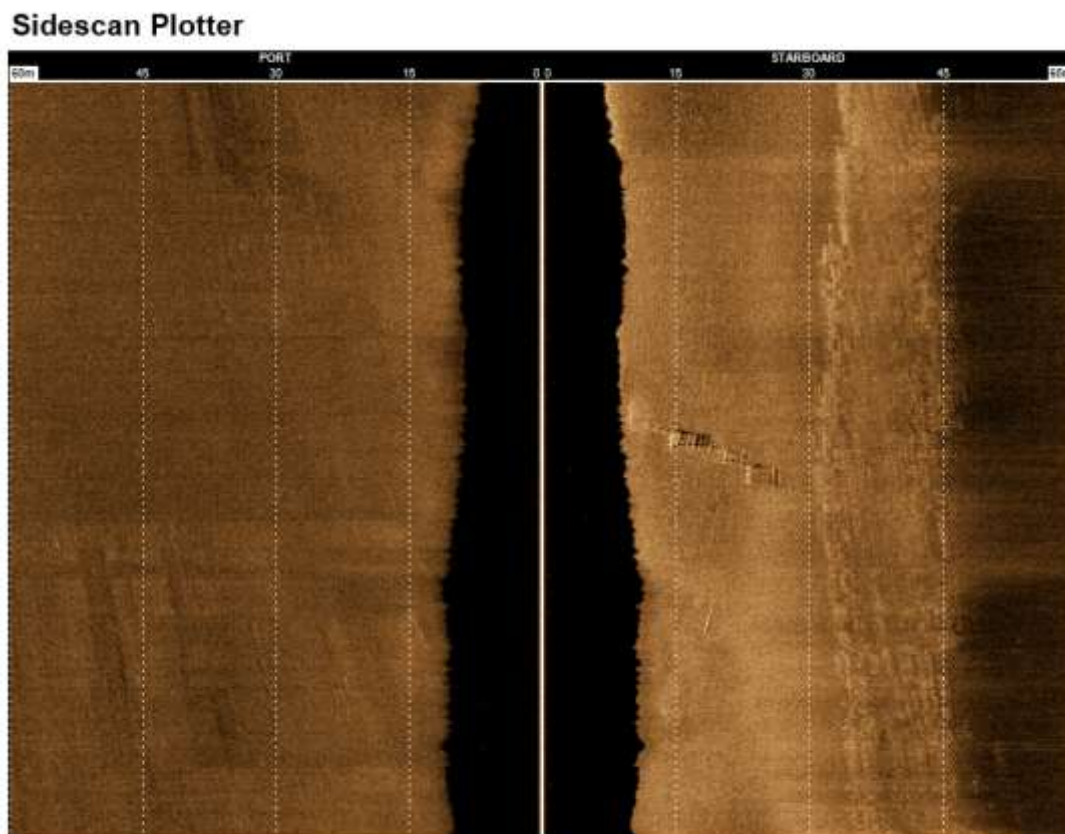
¹¹ Silvast 1990: 36

¹² Ekström et al. 1987: 121

¹³ www.uudenmaanvirikistysalueyhdistys.fi (Hanko – Lappohjanranta)

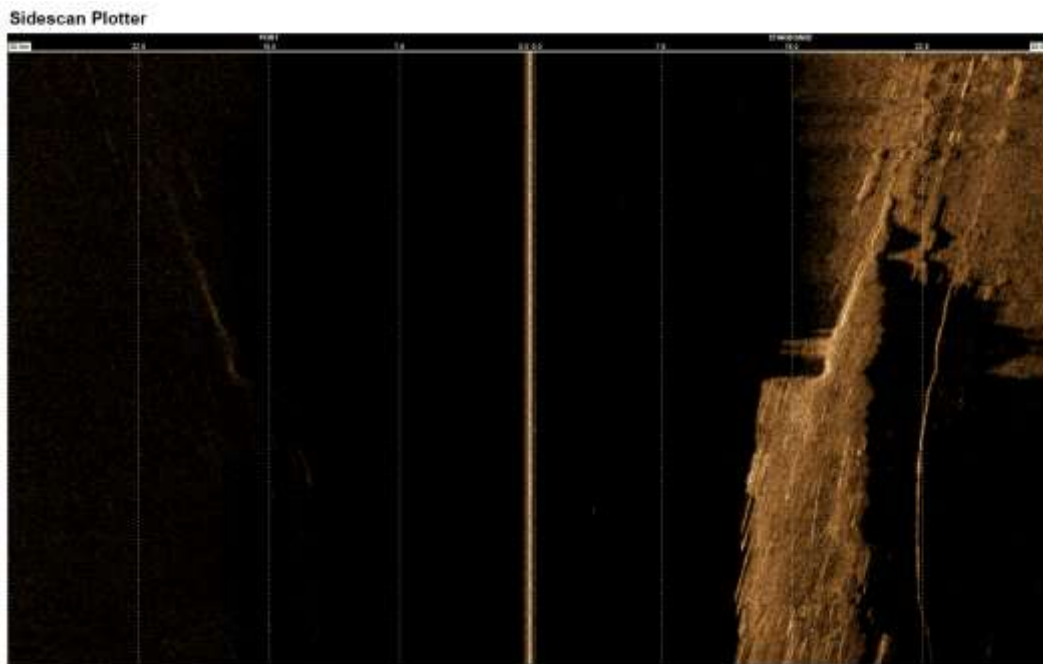
luotauksen kannalta hyvissä olosuhteissa; Hankoniemen yli navakasti puhaltanut luoteistuuli ei päässyt nostamaan aallokkoa inventointialueella, ja kenttätöitä suoritettiin loppuun lähes tyynessä säässä. Vesisyvyys alueella vaihteli n. 2-22 m välillä. Merenpohjan aines koostui viistokaikukuvan perusteella mudasta ja hiekasta. Lillfjärdenin puolella rehevä vesikasvillisuus ei mahdollistanut luotaukartoitusta aivan rantaviivaan saakka eikä tiheään ruovikoituneen ranta-alueen inventointia ollut mahdollista täydentää kahlaamalla tms. vaihtoehtoisella menetelmällä.

Viistokaikuluotauksessa havaittuja luonnollisesta pohjatopografiasta poikkeavia kohteita olivat lähinnä yksittäisiksi uppotukeiksi tulkitut anomaliat. Högsandin edustalta paikannettiin tasaiselta hiekkapohjalta selkeästi erottuva rakenne (kuva 4), joka tarkastettiin allekirjoittaneen toimesta sukeltamalla 5.12.2016. Kohde varmistui n. 10 m syvyydessä jyrkän hiekkatörmän juurelta esiin tulevan purku-/hulevesiviemäriputken suuaukoksi. Putki on painotettu ja putken pää on tuettu puurakentein merenpohjaan.

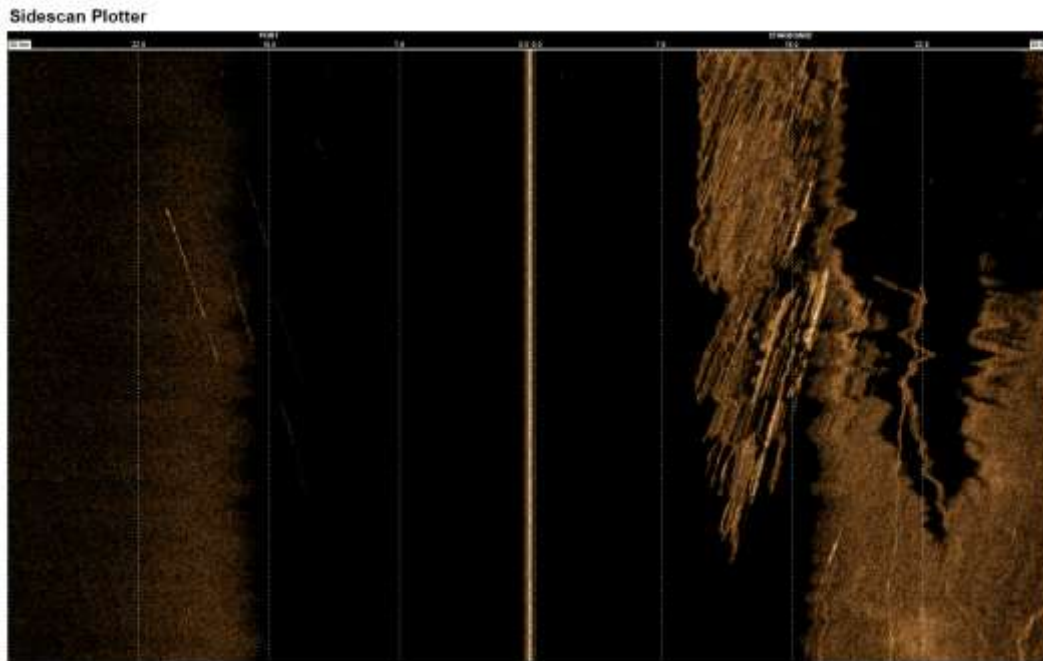
Kuva 4. Viistokaikukuvassa oikealla Högsandin edustalla sukeltamalla tarkastettu kohde, joka tunnistettiin purku-/hulevesiviemäriputken suuaukoksi. ©ARK-sukellus.

Viistokaikuluotaimella havaittiin myös inventointialueen ainoa tunnettu vedenalainen kulttuuriperintökohde, *Antonion* hylky, MJ-kohde 1341 (kuvat 5-6). Museoviraston muinaisjäännösrekisterissä kohde on luokiteltu ”muu kulttuuriperintökohde” -kategoriaan.¹⁴ Kyseessä on kolmimastoisen puurunkoisen parkkilaivan hylky, jonka pituus on noin 30 metriä. Alus on limisaumainen. Runko on edelleen melko ehjä. Läheisen laiturin betoniset painot kettinkeineen on pudotettu hyllyn päälle. Ankkuripeli on tallella. Hyllyn oletetaan olevan parkki *Antonio*, joka oli kotoisin Virosta. Alus oli rakennettu 1890 ja se upposi 1939. Hylky löytyi 1970-luvulla ja on hylkysukeltajien hyvin tuntema sukelluskohde. Merenkulkulaitoksen Merikartoitusyksikkö luotasi hyllyn monikeilainluotaimella 2007 kartoitustöidensä yhteydessä. Hyllyn sijainti on tarkasti tiedossa ja se on merkattu perus- ja merikarttaan.

Kuva 5. Viistokaikukuvassa oikealla *Antonion* keula. ©ARK-sukellus.

¹⁴ <http://kulttuuriymparisto.nba.fi/netsovellus/rekisteriportaali/portti/default.aspx> (Antonio, MJ-kohde no. 1341)

Kuva 6. Viistokaikukuvassa oikealla *Antonion* perä. ©ARK-sukellus.

Lillfjärdenin pohjukasta havaittiin ennen kenttäinventointia satelliittikuvassa erottuva rantahylky (kuvat 7-12, liite 2), joka tarkastettiin 8.10. suoritetun inventoinnin yhteydessä. Kyseessä on n. 28 m pitkä ja 7,5 m leveä, järeä komposiittirakenteinen proomunhylky. Aluksen kylkilaidoitus on kiinnitetty teräksisen tukikehikon päälle. Proomussa on laakea ja tasainen pohja, pohjatukit ovat järeitä ja suorita. Sikoköli on teräksinen, samoin siihen kiinnittyvät pystytolpat ja poikittaiset (kansi)tukipalkit. Kansirakenteita ei ole havaittavissa tai ne on purettu. Perä- ja keularanka ovat puuta. Tukipolvet ja rungon pitkittäisjäykkääjät ovat niin ikään terästä. Paapuuriinpuoleisesta kyljestä on sahaamalla irrotettu kylkilankutusta useista kohdista. Kylkilaidoitus on kiinnitetty teräskaariin ja muihin tukirakenteisiin pulttikiinnityksin. Proomun peräpeili on verrattain ehjä ja osittain hajonnut peräsin on edelleen kiinnittyneenä peräpeiliin rautaheloin.

Nyt tehtyjen rakenteellisten havaintojen perusteella proomu on rakennettu arviolta 1900-luvun alussa ja se on luultavasti hylätty tyhjänä rantaan elinkaarensa lopussa 1900-luvun puolivälin tienoilla tai sen jälkeen, arviolta 1950-1970-luvulla. Komposiittirakenteisia proomuja rakennettiin laajalti sekä meri- että sisävesikuljetuksiin 1800-luvun lopulta 1940-luvulle asti. Hylky makaa nykyään käytännössä kiinteällä maalla, mikä osaltaan puoltaa arviota aluksen hylkäämisajankohdasta noin 50 vuotta sitten. Ikäarvion perusteella hylky ei

ole Muinaismuistolain suojelema kohde ja voitaneen luokitella Museoviraston muinaisjäännösluokituksessa ”muu kulttuuriperintökohde” -kategoriaan.

Kuva 7. Lillfjärdenin proomunhylky venesataman läheisyydessä rantakaislikossa. Näkymä kohti itää. ©Rami Kokko / ARK-sukellus.

Kuva 8. Lillfjärdenin proomunhylky venesataman rantakaislikossa. Näkymä kohti länsilounasta. ©Rami Kokko / ARK-sukellus.

Kuva 9. Lillfjärdenin proomunhylyn rungon tukirakenteita. ©Rami Kokko / ARK-sukellus.

Kuva 10. Lillfjärdenin proomunhylyn perärakenteita. ©Rami Kokko / ARK-sukellus.

Kuva 11. Lillfjärdenin proomunhylyn peräpeili ja peräsin. ©Rami Kokko / ARK-sukellus.

Kuva 12. Lillfjärdenin proomunhylyn keularakenteita. ©Rami Kokko / ARK-sukellus.

4. Yhteenveto

ARK-sukellus suoritti Lappohjan edustalla loka-joulukuussa 2016 arkeologisen vedenalaisinventoinnin osana Lappohjan taajama-alueen laajempaa asemakaavoitustyötä, jonka on tarkoitus valmistua vuonna 2018. Asemakaava-alueen maapuolen inventoinnista vastasi Museoviraston arkeologiset kenttäpalvelut -yksikkö, jonka laatima inventointikertomus on koottu erilliseen raporttiin.

Vedenalaisinventoinnissa ei havaittu entuudestaan tuntemattomia kiinteitä muinaisjäännöskohteita. Lillfjärdenin venesataman rannalta paikannettu proomunhylky arvioitiin hylätyn 1950-1970-lukujen tienoilla, eikä se siten ole Muinaismuistolain suojaama muinaisjäännöskohde. Hylky voitaneen luokitella inventointialueen ainoan tunnetun vedenalaisen hylkykohteen, parkkilaiva *Antonion* ohella ”muu kulttuuriperintökohde” -kategoriaan.

Lähteet

Kirjalliset lähteet:

Aaltonen, R. 1969. Hangon vanha linnoitus. Hangon kaupunki.

Ekström et al. 1987. Hankoniemi 1700-luvulla – ruotsalainen etuvartioasema tsaarin varjossa. Hangon kaupunki / Hangon museo.

Silvast, P. 1990. Hankoniemen kaupunki. Hangon kaupunki.

Zilliacus, K. 1989. Skärgårdsnamn. Svenska litteratursällskapet i Finland. Helsingfors.

WWW-lähteet:

www.omakotiliitto.fi/node/1856

<http://digi.narc.fi/digi/view.ka?kuid=23807254>

www.porssitieto.fi/1912a.html

www.uudenmaanvirkestysalueyhdistys.fi (Hanko – Lappohjanranta)

<http://kulttuuriymparisto.nba.fi/netsovellus/rekisteriportaali/portti/default.aspx> (Antonio, MJ-kohde no. 1341)

Liitteet

Liite 1. Viistokaikumosaikki luodatus vesialueesta Lappohjan edustalla. ©Google Earth

Liite 2. Lillfjärdenin hylkykohteet. ©Google Earth

Kohde	Mitat	Syvyys	MJ-luokitus	Sijainti (WGS-84)
Antonion hylky, keula Antonion hylky, perä	Pit. n. 30 m	9-15 m	muu kulttuuri- perintökohde	59° 54.204'P 23° 16.384'I 59° 54.189'P 23° 16.400'I
Proomunhylky, keula Proomunhylky, perä	28 m x 7,5 m	-	muu kulttuuri- perintökohde	59° 54.204'P 23° 16.149'I 59° 54.194'P 23° 16.125'I
Purku- /hulevesiviemäriputki	n. 15 m	10 m	ei MJ	59° 53.826'P 23° 14.756'I

Liite 3. Inventoinnissa paikannetut kohteet ja niiden sijainnit.